

NAGRODA IM. JANUSZA KURTYKI

VIII EDYCJA 2024

GALA I PODSUMOWANIE PROJEKTU

FUNDACJA IM.
JANUSZA KURTYKI

Warszawa 2024

Fundacja im. Janusza Kurtyki

**NAGRODA
IM. JANUSZA
KURTYKI**
VIII EDYCJA 2024
GALA I PODSUMOWANIE PROJEKTU

Nagroda im. Janusza Kurtyki. VIII edycja 2024. Gala i podsumowanie projektu

REDAKCJA: Damian Bębnowski
Fundacja im. Janusza Kurtyki
02-521 Warszawa, ul. Rakowiecka 37

www.fundajakurtyki.pl
e-mail: nauka@fundajakurtyki.pl

SKŁAD I OPRACOWANIE GRAFICZNE: Piotr Perzyna
Na okładce wykorzystano zdjęcie autorstwa Bartosz MORĄG
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=26304377>

ISBN 978-83-964064-8-4

© Copyright by Fundacja im. Janusza Kurtyki, Warszawa 2024

Umędzynarodowienie polskiej historiografii poprzez popularyzację najlepszych prac naukowych '23-'25. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Programu „Społeczna Odpowiedzialność Nauki II”.

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Patronat Honorowy: Łukasz Smółka, Marszałek Województwa Małopolskiego

 MAŁOPOLSKA

Partner Główny

Patronaty medialne

NAGRODA
IM. JANUSZA
KURTYKI
VIII EDYCJA 2024
GALA I PODSUMOWANIE PROJEKTU

redakcja
Damian Bębnowski

FUNDACJA IM.
JANUSZA KURTYKI

Warszawa 2024

SPIS TREŚCI

Przedmowa	7
Program	9
Panel I – Historia i jej współczesne konsekwencje. Dokąd zmierza polityka państwa polskiego w obszarach pamięci?	10
Nagroda im. Janusza Kurtyki	15
Konkursy o Nagrodę im. Janusza Kurtyki w latach 2017–2023	17
Promocja polskiej historiografii za granicą	25
Umiędzynarodowienie polskiej historiografii we współpracy z Ministerstwem Nauki i Szkolnictwa Wyższego	29
Konkurs o Nagrodę im. Janusza Kurtyki. Edycja VIII 2024	37
Nagroda	37
Wyróżnienie	48
Pozostałe książki finałowe	51
Pozostałe prace konkursowe	60
Nagroda Przyjaciół Fundacji im. Janusza Kurtyki	72
Szkoła Past and Future – „Kierunek: Ukraina!”	74
Panel II – Kościół a Imperium Totalum: katolicyzm światowy i polski wobec totalitaryzmów w XX w.	77
Wykaz projektów Fundacji im. Janusza Kurtyki	81

PRZEDMOWA

Niniejsza publikacja towarzyszy gali wieńczącej doroczny Konkurs o Nagrodę im. Janusza Kurtyki, zorganizowanej 26 października 2024 r. w Pałacu Belwederskim w Warszawie, we współpracy z Kancelarią Prezydenta RP. Wydarzenie podsumowuje ten najważniejszy projekt Fundacji im. Janusza Kurtyki, spaja jej działalność oraz prezentuje aktywność na różnych polach. Spotkanie służy integrowaniu wokół Fundacji osób, grup społecznych, firm, stowarzyszeń i instytucji, dla których zaangażowanie patriotyczne jest oczywiste i zasadnicze. Ważnym elementem inkluzji są zaproszenia do współpracy kierowane do partnerów zagranicznych.

Nagroda im. Janusza Kurtyki pozostaje głównym projektem Fundacji. Co roku, w oparciu o merytoryczne procedury, wyłaniana jest najlepsza praca naukowa z zakresu nauk humanistycznych, społecznych i prawnych, której problematyka odpowiada tematyce aktualnej edycji Konkursu. Formą Nagrody jest przetłumaczenie zwycięskiej pracy na język angielski oraz jej wydanie w zachodnim wydawnictwie naukowym. Do tej pory Fundacja realizowała na tym polu współpracę z takimi domami wydawniczymi jak: Carolina Academic Press, Peter Lang Verlag, Routledge, De Gruyter. Dodatkowym elementem pozostaje promocja nowo wydanej książki przez profesjonalne kanały dystrybucyjne partnerskich wydawnictw, a także organizowanie przez Fundację spotkań autorskich dla Laureatów w formie wykładów, odczytów, paneli dyskusyjnych w wybranych ośrodkach intelektualnych Zachodu: w USA, Wielkiej Brytanii, Niemczech, Austrii i Szwajcarii. Zarówno nasze doświadczenie, jak i przeprowadzane analizy wykazują, że działania promocyjne pozostają dziś niemniej ważne niż tłumaczenie na języki kongresowe i wydawanie rodzimych dzieł w renomowanych wydawnictwach naukowych.

Zarówno zorganizowane wydarzenie, jak i niniejsza publikacja mają na celu podsumowanie dotychczasowych działań Fundacji w ramach tego flagowego projektu. Dodatkowo, uhonorowano po raz kolejny Przyjaciela Fundacji, przeprowadzono dwie eksperckie dyskusje na aktualne tematy wpisujące się w profil organizacji, a także uroczystie zakończono przeprowadzony przez Fundację kurs: Szkoła Past and Future – „Kierunek: Ukraina!”.

Pragniemy wyrazić wdzięczność wszystkim partnerom, bez których wsparcia nasze projekty oraz wydarzenie w Belwederze nie byłyby możliwe. Projekt pt. *Umiędzynarodowienie polskiej historiografii poprzez popularyzację najlepszych prac naukowych '23-'25* został dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Programu „Społeczna Odpowiedzialność Nauki II”. Partnerem Głównym było Województwo Małopolskie. Patronatu Honorowego udzielił Łukasz Smółka, Marszałek Województwa Małopolskiego. Podziękowania kierujemy również do patronów medialnych: TVP Historia, „Do Rzeczy”, dzieje.pl. Organizację Szkoły Past and Future – „Kierunek: Ukraina!” sfinansowano ze środków Narodowego Instytutu Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego w ramach Rządowego Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich NOWE FIO na lata 2021–2030.

Żywimy nadzieję, że zarówno Goście naszego wydarzenia, jak i Czytelnicy wykażą jeszcze większe uznanie dla misji i działalności Fundacji im. Janusza Kurtyki. Pragniemy w ten sposób budować trwały pomnik Patronowi naszej organizacji. Chcemy dotrzeć z tą konkretną propozycją do wszystkich zainteresowanych rozwojem polskiej nauki historycznej, jej umiędzynarodowieniem, a w konsekwencji wzmacnianiem podmiotowości państwa polskiego w wymiarze wewnętrznym i globalnym.

Paweł Kurtyka
Prezes Zarządu

dr Damian Bębnowski
Wiceprezes Zarządu

NAGRODA IM. JANUSZA KURTYKI VIII EDYCJA 2024 GALA I PODSUMOWANIE PROJEKTU 26 PAŹDZIERNIKA 2024 R. PAŁAC BELWEDERSKI W WARSZAWIE

**SOBOTA, 26 PAŹDZIERNIKA 2024 R.,
PAŁAC BELWEDERSKI W WARSZAWIE**

15:00 – rozpoczęcie gali, przemówienia

Panel I – *Historia i jej współczesne konsekwencje. Dokąd zmierza polityka państwa polskiego w obszarach pamięci?*

Podsumowanie dotychczasowych działań związanych z Nagrodą im. Janusza Kurtyki

Wręczenie Nagrody im. Janusza Kurtyki

Wręczenie Nagrody Przyjacieli Fundacji im. Janusza Kurtyki

Wręczenie dyplomów uczestnikom Szkoły Past and Future – „Kierunek: Ukraina!”

Panel II – *Kościół a Imperium Totalum: katolicyzm światowy i polski wobec totalitaryzmów w XX w.*

17:30 – zakończenie gali

Zwiedzanie Belwederu z przewodnikiem

PANEL I

– HISTORIA I JEJ WSPÓŁCZESNE KONSEKWENCJE. DOKĄD ZMIERZA POLITYKA PAŃSTWA POLSKIEGO W OBSZARACH PAMIĘCI?

Zaproszeni eksperci pochylą się nad następującymi zagadnieniami:

Polskie muzealnictwo:

- współczesna polityka muzealna państwa polskiego – przykłady uznanych i nieudanych inwestycji muzealnych;
- muzea jako komponent „wielkich narracji” państwa i narodu oraz narzędzie *soft power* vs. placówki regionalne w „małych ojczyznach”;
- kontrowersje wokół polityki historycznej w muzeach: nowe placówki, ingerencje polityczne w ekspozycje.

Ekshumacje bohaterów:

- problem ekshumacji Polaków a współczesna dyplomacja;
- aktualne prace ekshumacyjne w kraju i za granicą oraz ich polityczne uwarunkowania;
- upamiętnianie polskich ofiar i bohaterów w kraju, na Zachodzie i Wschodzie – konteksty geopolityczne.

Straty materialne i kulturowe Polski po 1945 r.:

- problem strat materialnych i kulturowych Polski po II wojnie światowej – odzyskiwanie utraconych dóbr vs. „paradygmat grubej kreski”;
- poszukiwanie, identyfikacja, weryfikacja i odzyskiwanie utraconych dóbr kultury;
- dociekania rekompensaty za straty Polski po 1945 r. – dyplomacja, nauka, racja stanu.

Rola historiografii w dyplomacji:

- historia jako narzędzie *soft power* w dyplomacji;
- „wielkie narracje” w polskiej historiografii i polityce pamięci: konteksty krajowe i zagraniczne;
- rola umiędzynarodowienia polskiej nauki historycznej w budowaniu podmiotowości państwa.

Paneliści

Robert Kostro – historyk, dziennikarz, publicysta, społecznik. Wieloletni Dyrektor Muzeum Historii Polski. W latach 80. związany z opozycyjnym Ruchem Młodej Polski oraz współzałożyciel konserwatywnej Ligi Akademickiej (Uniwersytet Warszawski). W latach 90. współpracownik wielu periodyków i działacz różnych organizacji społecznych. Były redaktor „Kwartalnika Konserwatywnego”. Były Dyrektor Departamentu Spraw Zagranicznych w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów i Szef Gabinetu Politycznego Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Były Wicedyrektor Instytutu Adama Mickiewicza i Komisarz Generalny Festiwalu Europa-lia 2001 Polska. Członek rad programowych wielu instytucji kultury (m.in. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Europejskiego Centrum Solidarności, Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II Wojny Światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej, Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Europejskiej Sieci Pamięć i Solidarność). Publikował w licznych czołowych pismach w Polsce.

Dr Marek Szymaniak – historyk. Dyrektor Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku. Zajmuje się totalitarnymi formami zniewalania i represjonowania społeczeństwa polskiego, kadrami i aparatem terroru komunistycznego, konspiracją niepodległościową, zagadnieniami komisariatów Rzeszy Wschód i Ukraina (1941–1944). Były kierownik Działu Naukowego, Naukowo-Edukacyjnego, a następnie Zastępca Dyrektora Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku ds. naukowych. Były członek Komisji Badania Wpływów Rosyjskich na Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2007–2022. Przewodniczący Rady Muzeum Żołnierzy Wyklętych i Więźniów Politycznych PRL w Warszawie. Autor opracowań naukowych. Odznaczony m.in.: Medalem Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej Okręg Bydgoszcz (2015), Brązowym Krzyżem Zasługi (2016), Medalem 100-lecia Odzyskania Niepodległości (2018).

Prof. Krzysztof Szwagrzyk – historyk. Profesor nadzwyczajny Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Zastępca Prezesa Instytutu Pamięi Narodowej, p.o. Dyrektora Biura Poszukiwań i Identyfikacji IPN. Zajmuje się najnowszą historią Polski, ze szczególnym uwzględnieniem historii aparatu represji i ofiar zbrodni komunistycznych. Kieruje zespołem poszukiwań tajnych miejsc pochówku ofiar reżimu komunistycznego w Polsce. Autor m.in.: *Listy do Bieruta. Prośby o ułaskawienie z lat 1946–1956* (1995), *Golgota wrocławska 1945–1956* (1996), *Winni? Niewinni? Dolnośląskie podziemie niepodległościowe (1945–1956) w świetle dokumentów sądowych* (1999), *Jaworzno. Historia więzienia dla młodocianych więźniów politycznych 1951–1955* (1999), *Zbrodnie w majestacie prawa* (2000), *Straceni na Dolnym Śląsku 1945–1956* (2002), *Prawnicy czasu bezprawia. Sędziowie i prokuratorzy wojskowi w Polsce 1944–1956* (2005), *Jaroszów. Ośrodek Pracy Więźniów – Więzienie (1950–1965)* (2006), *Kryptonim „mordercy” (sprawa ppor. Mieczysława Bujaka): studium prowokacji i terroru* (2009), *Więzienia i obozy na Dolnym Śląsku (1945–1956). Przewodnik* (2013). Odznaczony m.in.: Złotym Krzyżem Zasługi (2007), Nagrodą „Człowiek Wolności” (2013), Nagrodą im. Lecha Kaczyńskiego (2013), nagrodą „Wacław Jędrzejewicz History Medal” (2014), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (2015), Medalem Stulecia Odzyskanej Niepodległości (2018), Medalem „Zasłużony dla Nauki Polskiej Sapientia et Veritas” (2023).

Dr Mariusz Klarecki – historyk sztuki. Były pracownik Zamku Królewskiego w Warszawie i Kurator Pałacu Pod Blachą. Specjalizuje się w badaniu polskich strat wojennych. Współautor opracowań: *Raport o stratach wojennych Warszawy* (2004), *Straty Warszawy 1939–1945. Raport* (2005). Autor pracy *Zrabowana Warszawa. Straty w prywatnych zbiorach i artystycznych kolekcjach mieszkańców Warszawy w latach 1939–1945*, t. 1–2 (2024).

Dr Paweł Pońsko – ekonomista. Pracownik Katedry Matematyki i Ekonomii Matematycznej Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Specjalista w zakresie ekonomii matematycznej, ekonomii behawioralnej i ekonomii eksperymentalnej. Prowadzi badania w zakresie oceny i prognoz procesów gospodarczych. W przeszłości związany z University of Calgary, Mount Royal University (Calgary), Universitat Autònoma de Barcelona, Narodowym Bankiem Polskim. Współautor *Raportu o stratach poniesionych przez Polskę w wyniku agresji i okupacji niemieckiej w czasie II wojny światowej 1939–1945*, t. 1–3 (2022). Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (2024).

Moderator

Dr Rafał Leśkiewicz – historyk, archiwista i manager, naukowiec i publicysta. Dyrektor Biura Rzecznika Prasowego i rzecznik prasowy Instytutu Pamięci Narodowej. Były Dyrektor Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów oraz Biura Informatyki IPN. Były Zastępca Dyrektora Biura Badań Historycznych IPN. Były Dyrektor Centralnego Ośrodka Informatyki. Członek grup roboczych historyków i archiwistów z Polski, Ukrainy, Rumunii, Litwy i Gruzji. Autor, współautor i redaktor ponad 200 publikacji naukowych, popularnonaukowych i publicystycznych. Uczestnik kilkudziesięciu konferencji naukowych w kraju i za granicą. Redaktor naczelny portalu przystanekhistoria.pl.

Paweł Kurtyka – architekt, historyk i manager. Prezes Zarządu biura projektowego AMW Invest sp. z o.o. Doświadczenie zdobywał jako przedsiębiorca, prowadząc działalność gospodarczą w zakresie projektowania architektonicznego, analizy rynku nieruchomości oraz zarządzania nieruchomościami. Pełnił również funkcję Kierownika Działu Projektowo-Inwestycyjnego premierowo otwartego Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego w Warszawie–Wilanowie. W zakresie nadzoru korporacyjnego pełnił funkcję Przewodniczącego Rady Nadzorczej Agencji Mienia Wojskowego oraz posiada zdany egzamin dla kandydatów na członków rad nadzorczych spółek Skarbu Państwa. Członek kapituły Nagrody „Kustosz Pamięci Narodowej”. Od 2010 r. działa w sektorze organizacji pozarządowych: Fundator i Prezes Zarządu Fundacji im. Janusza Kurtyki, założyciel, w latach 2010–2014 Prezes, a obecnie Prezes Honorowy Stowarzyszenia Studentów dla Rzeczypospolitej. Współtwórca programu „Wizja dla Młodego Pokolenia” Prezydenta RP Andrzeja Dudy, współorganizator Forum „Wspólnie dla Przyszłości” oraz cyklu konferencji poświęconych aktualnej sytuacji państwa polskiego. Odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi (2019) i Medalem „Pro Patria” (2023).

NAGRODA IM. J. KURTYKI – PODSUMOWANIE DOTYCHCZASOWYCH DZIAŁAŃ W LATACH 2017–2024

Nagroda im. Janusza Kurtyki jest największym i najważniejszym projektem Fundacji, organizowanym corocznie od 2017 r. Jego celem jest promocja polskiej historii i historiografii za granicą, a formą – przetłumaczenie wyłonionych w Konkursie o Nagrodę im. Janusza Kurtyki publikacji na języki obce, następnie ich wydanie i promocja na rynkach zagranicznych. Dzięki temu udaje się zwiększać ogólny stan wiedzy i pokonywać uprzedzenia w możliwie najlepszy sposób, tzn. oparty na rzetelnych naukowych podstawach.

Między 2018 a 2022 wybrane inicjatywy związane z Nagrodą im. Janusza Kurtyki stanowiły projekt *Umiędzynarodowienie polskiej historiografii i zwiększenie rozpoznawalności osiągnięć polskich badaczy poprzez poszerzenie dostępności językowej i promocję najlepszych pozycji w latach 2019–2020*. Został on sfinansowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (w latach 2021–2024 – Ministerstwo Edukacji i Nauki) w ramach programu „DIALOG” w okresie 2018–2022. W latach 2023–2024 realizowano zadania sfinansowane przez program „Społeczna Odpowiedzialność Nauki”.

O Nagrodzie im. Janusza Kurtyki

Inicjatywy związane z Nagrodą im. Janusza Kurtyki przebiegają rokrocznie według podobnego schematu. Co roku ogłaszany jest Konkurs, w którym mogą wziąć udział przedstawiciele nauk humanistycznych, społecznych i prawnych, będący autorami monografii, wpisujących się w tematykę Konkursu w danym roku. Zespół Konkursowy bada wszystkie zgłoszenia pod kątem formalnym i merytorycznym. Na podstawie jego rekomendacji, Rada Programowa Fundacji kieruje pięć wybranych prac do finałowej recenzji. Przygotowuje je Komisja Recenzentów, składająca się z wybitnych znawców konkursowej tematyki, zwłaszcza Laureatów poprzednich edycji Konkursu. Na podstawie recenzji, Rada Programowa dokonuje w anonimowym głosowaniu wyboru Laureata. Dzięki tej trzyetapowej, rygorystycznej procedurze, opartej o naukowe metody i przesłanki, gwarantujemy najwyższy poziom promowanych za granicą prac.

Dla zwiększenia prestiżu Konkursu, nagłośnienia wyróżnionej książki w Polsce, ale także przygotowania gruntu pod promocję zagraniczną, po wybraniu Laureata Fundacja organizuje uroczystą galę konkursową, która gromadzi wybitnych przedstawicieli życia społecznego, politycznego oraz świata nauki i biznesu. W edycjach Konkursu z lat 2017–2019 wydarzenie było organizowane w Pałacu Belwederskim we współpracy z Kancelarią Prezydenta RP. Edycje z lat 2020–2022 zwieńczone zostały galą wręczenia Nagrody podczas Przeglądu Przeszłość/Przyszłość, zorganizowanego przez Fundację w Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku. W 2023 r. Przegląd gościł w Belwederze, dzięki ponownej współpracy z Kancelarią Prezydenta RP.

Nagrodzona praca jest następnie tłumaczona na wybrane języki kongresowe i wydawana za granicą w kooperacji z uznanym zachodnim wydawnictwem naukowym. Publikacji towarzyszą spotkania promocyjne organizowane przez Fundację wspólnie z ważnymi ośrodkami naukowymi w USA, Wielkiej Brytanii, Niemczech, Austrii i Szwajcarii. Z analiz Zespołu Fundacji wynika, że tak rozumiane umiędzynarodowienie polskiej historiografii umacnia pozycję rodzimej nauki w świecie, a także sprzyja budowaniu podmiotowości państwa za granicą, stanowiąc istotny element racji stanu¹.

¹ Zob.: *Polska polityka historyczna w międzynarodowym wymiarze: w poszukiwaniu źródła sukcesu. Zapis konferencji inaugurującej działalność Fundacji im. Janusza Kurtyki. Belweder, 17 października 2016 roku*, red. Z. Kurtyka, D. Bębnowski, Fundacja im. Janusza Kurtyki, Kancelaria Prezydenta RP, Warszawa 2017; A. Goszczyński, *Raport z Przeglądu „Przeszłość/Przyszłość”. Wokół wpływu polityki historycznej na stosunki międzynarodowe Polski po 1989 roku*, Fundacja im. Janusza Kurtyki, Warszawa 2021; A. Goszczyński, *Raport z Przeglądu „Przeszłość/Przyszłość”. Wokół upamiętniania, nauczania i popularyzacji historii Polski*, Fundacja im. Janusza Kurtyki, Warszawa 2021; A. Goszczyński, *Rozpoznawalność polskich historyków dziejów najnowszych za granicą (w oparciu o cytowalność w bazie Google Scholar)*, Fundacja im. Janusza Kurtyki, Warszawa 2022; A. Suławka, *Polska i jej partnerzy zagraniczni. Wczoraj, dziś i jutro. Raport z cyklu debat „Historia, prawda, teraźniejszość. Jak prowadzić stosunki międzynarodowe w kontekście przeszłości?” (2018–2021)*, Fundacja im. Janusza Kurtyki, Warszawa 2022; A. Goszczyński, *Propaganda and Disinformation in the Russian Federation's Historical Policy Towards Poland and Ukraine (Based on Publications in Russian and Pro-Russian Internet Portals in 2023)*, The Janusz Kurtyka Foundation, Warsaw 2023; D. Bębnowski, *Globalization of Historiography: The Katyn Massacre in the International Publishing Activity of the Janusz Kurtyka Foundation in Warsaw, 2017–2022*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2023, T. XX, Nr 4, s. 207–220.

KONKURSY O NAGRODĘ IM. JANUSZA KURTYKI W LATACH 2017–2023

W latach 2017–2023 przeprowadzono siedem edycji Konkursu o Nagrodę im. Janusza Kurtyki. Dzięki nim stała się możliwa promocja polskiej historiografii na świecie. Za jej realizację w latach 2019–2024 odpowiadała Fundacja.

W dotychczasowych edycjach zgłoszono do Konkursu łącznie 196 prac.

I EDYCJA 2017:

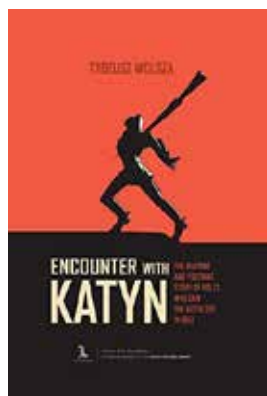
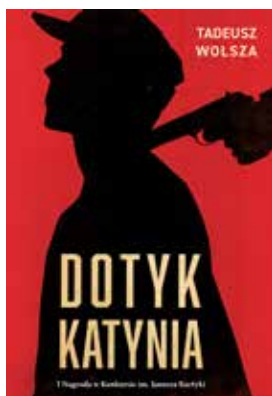
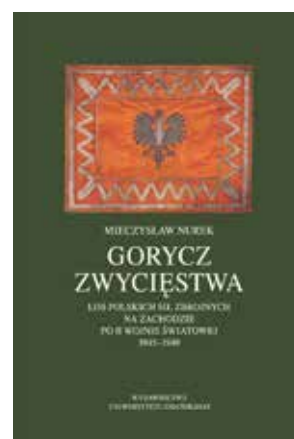
PRZESTRZEŃ MIĘDZY DWOMA TOTALITARYZMAMI - DRAMAT SPOŁECZEŃSTWA I PAŃSTWA POLSKIEGO W XX W.

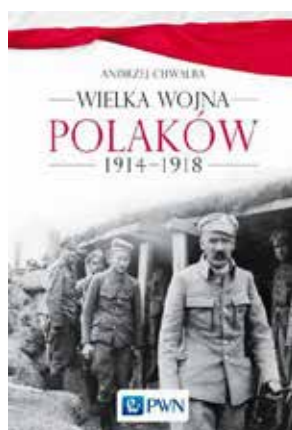
Laureatem I edycji Konkursu o Nagrodę im. Janusza Kurtyki został **prof. Tadeusz Wolsza** (Instytut Pamięci Narodowej, Polska Akademia Nauk, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy), autor pracy pt. **„To co widziałem przekracza swą grozą najśmielsze fantazje”. Wojenne i powojenne losy Polaków wizytujących Katyn w 1943 roku** (IH PAN, PTH, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2015, ss. 350).

Wyróżnienie w Konkursie otrzymał **prof. Mieczysław Nurek** (Uniwersytet Gdański) za książkę pt. **Gorycz zwycięstwa. Los Polaków Sił Zbrojnych na Zachodzie po II wojnie światowej** (Wydawnictwo UG, Gdańsk 2009, ss. 718).

Dzięki staraniom Fundacji, nakładem wydawnictwa Zys i S-ka, na rynku polskim ukazało się nowe wydanie pracy prof. Wolszy pod zmienionym tytułem: **Dotyk Katynia. Wojenne i powojenne losy Polaków wizytujących Katyn w 1943 roku** (Zys i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2018, ss. 349).

W 2018 r., we współpracy z Carolina Academic Press w USA, wydane zostało angielskie tłumaczenie książki prof. Wolszy pt. **Encounter with Katyn. The Wartime and Postwar Story of Poles Who Saw the Katyn Site in 1943** (Janusz Kurtyka Foundation, Carolina Academic Press, Durham 2018, ss. 421).

II EDYCJA 2018: PRZESTRZEŃ POLSKIEJ NIEPODLEGŁOŚCI

Laureatem II edycji Konkursu o Nagrodę im. Janusza Kurtyki został **prof. Andrzej Chwalba** (Uniwersytet Jagielloński), autor pracy pt. **Wielka Wojna Polaków 1914–1918** (WN PWN, Warszawa 2018, ss. 452).

Wyróżnienie w Konkursie otrzymała **dr Justyna Dudek** (Instytut Pamięci Narodowej) za książkę pt. **Marian Gołębiewski (1911–1996). Żołnierz, opozycjonista, emigrant** (IPN, Lublin 2016, ss. 382).

W 2021 r., we współpracy z wydawnictwem naukowym Peter Lang Verlag, wydane zostały dwa przekłady dzieła prof. Chwalby w języku angielskim i niemieckim:

The People of Poland at War: 1914–1918 (Peter Lang Verlag, Janusz Kurtyka Foundation, Warsaw 2021, ss. 426);

Der Krieg der anderen. Die Polen und der Erste Weltkrieg 1914–1918 (Peter Lang Verlag, Janusz Kurtyka Stiftung, Warschau 2021, ss. 442).

III EDYCJA 2019:

POLSKA: WOJNA I GRANICE W XX W.

Laureatem III edycji Konkursu o Nagrodę im. Janusza Kurtyki został **dr Damian K. Markowski** (Instytut Pamięci Narodowej), autor pracy pt. ***Dwa powstania. Bitwa o Lwów 1918*** (Wydawnictwo Literackie, Kraków 2019, ss. 479).

W 2021 r., we współpracy z wydawnictwem naukowym Peter Lang Verlag, wydane zostały dwa przekłady monografii dr. Markowskiego w języku angielskim i niemieckim:

Lwów or L'viv? Two Uprisings in 1918 (Peter Lang Verlag, Janusz Kurtyka Foundation, Warsaw 2021, ss. 412);

Zwei Aufstände. Die Schlacht um Lemberg 1918 (Peter Lang Verlag, Janusz Kurtyka Stiftung, Warschau 2021, ss. 456).

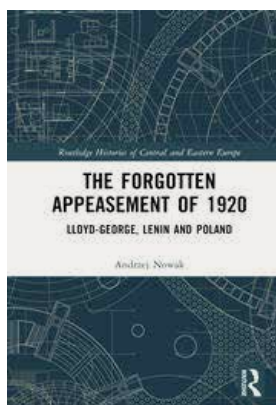
IV EDYCJA 2020: WOBEC SYSTEMU SOWIECKIEGO I IDEOLOGII KOMUNISTYCZNEJ

Laureatem IV edycji Konkursu o Nagrodę im. Janusza Kurtyki został **prof. Andrzej Nowak** (Uniwersytet Jagielloński, Polska Akademia Nauk), autor pracy pt. **Pierwsza zdrada Zachodu. 1920 – zapomniany appeasement** (Wydawnictwo Literackie, Kraków 2015, ss. 606).

Wyróżnienie w Konkursie otrzymał **dr hab. Bogusław Kopka** (Instytut De Republica) za książkę pt. **Gułag nad Wisłą. Komunistyczne obozy pracy w Polsce 1944–1956** (Wydawnictwo Literackie, Kraków 2019, ss. 264).

W 2023 r., we współpracy z wydawnictwem naukowym Routledge, wydane zostało angielskie tłumaczenie pracy prof. Nowaka pt. **The Forgotten Appeasement of 1920: Lloyd-George, Lenin and Poland** (Routledge, London 2023, ss. 408).

Natomiast w 2024 r., nakładem wydawnictwa De Gruyter, ukazał się niemiecki przekład monografii pt. **Das vergessene Appeasement von 1920. Lloyd George, Lenin und Polen** (De Gruyter, Oldenbourg 2024, ss. 398).

V EDYCJA 2021:

PAKT HITLER-STALIN. GENEZA I KONSEKWENCJE SOJUSZU NIEMIECKO-SOWIECKIEGO

Laureatem V edycji Konkursu o Nagrodę im. Janusza Kurtyki został **dr Sławomir Dębski** (Polski Instytut Spraw Międzynarodowych), autor pracy pt. ***Między Berlinem a Moskwą. Stosunki niemiecko-sowieckie 1939-1941*** (PISM, Warszawa 2007, ss. 800).

Wyróżnienie w Konkursie otrzymał **prof. Marek Kornat** (Polska Akademia Nauk, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) za książkę pt. ***Polska 1939 roku wobec paktu Ribbentrop-Mołotow. Problem zblżenia niemiecko-sowieckiego w polityce zagranicznej II Rzeczypospolitej*** (PISM, Warszawa 2002, ss. 808).

Fundacja koordynuje obecnie proces tłumaczenia i wydania pracy dr. Dębskiego w języku angielskim.

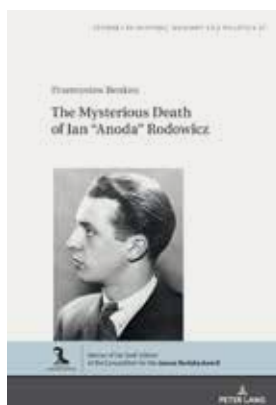

VI EDYCJA 2022:

ARMIA KRAJOWA I POSTAWY POLAKÓW W LATACH II WOJNY ŚWIATOWEJ

Laureatem VI edycji Konkursu o Nagrodę im. Janusza Kurtyki został **dr Przemysław Benken** (Instytut Pamięci Narodowej), autor pracy pt. ***Tajemnica śmierci Jana Rodowicza „Anody”*** (IPN, Warszawa 2016, ss. 256).

W 2023 r., we współpracy z Peter Lang Verlag, wydane zostało angielskie tłumaczenie książki dr. Benkena pt. ***The Mysterious Death of Jan „Anoda” Rodowicz*** (Peter Lang Verlag, Janusz Kurtyka Foundation, Warsaw 2023, ss. 280).

VII EDYCJA 2023:

W CIENIU IMPERIUM. IMPERIALNE OBRAZY ROSJI I ZSRS W PERSPEKTYWIE POLSKIEJ

Laureatem VII edycji Konkursu o Nagrodę im. Janusza Kurtyki został **prof. Wojciech Materski** (Polska Akademia Nauk), autor pracy pt. ***Od cara do „cara”. Studium rosyjskiej polityki historycznej*** (Wydawnictwo ISP PAN, Warszawa 2017, ss. 372).

Fundacja koordynuje obecnie proces tłumaczenia i wydania pracy prof. Materskiego w języku angielskim.

PROMOCJA POLSKIEJ HISTORIOGRAFII ZA GRANICĄ

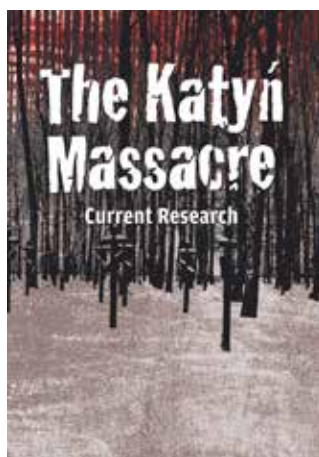

W związku z wręczeniem prof. Wolszy Nagrody im. Janusza Kurtyki, 23 listopada 2017 r. Fundacja, we współpracy z Kancelarią Prezydenta RP, zorganizowała w Belwederze **konferencję naukową** pt. *Dotyk Katynia. Zbrodnia Katyńska w perspektywie międzynarodowej. Polityka, tożsamość, narracje*. Wzięli w niej udział czołowi znawcy tematu z Polski i Rosji: prof. Tadeusz Wolsza, prof. Wojciech Materski (Polska Akademia Nauk), prof. Boris Sokolov (Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie, Uniwersytet Warszawski), dr Witold Wasilewski (Instytut Pamięci Narodowej) oraz dr Aleksander Gurjanow (Stowarzyszenie „Memoriał” w Moskwie).

Kolejne etapy I edycji Konkursu oraz tłumaczenie książki prof. Wolszy zrealizowano dzięki wsparciu Fundacji PZU, Polskiej Wytwórni Papierów Wartościowych S.A. oraz Muzeum Historii Polski w ramach programu „Patriotyzm Jutra”.

Pokłosiem wspomnianej konferencji i jej rozszerzeniem była wieloautorska monografia naukowa w języku angielskim, wydana w 2020 r. razem z Instytutem Pamięci Narodowej, podsumowująca polskie i światowe badania nad Katyniem do 2018 r.: **The Katyn Massacre. Current Research** (red. D. Bębnowski, F. Musiał, The Institute of National Remembrance, Janusz Kurtyka Foundation, Warsaw–Cracow 2020, ss. 240). Książka została rozdyskrebowana do ważniejszych bibliotek i placówek naukowych w takich krajach jak: Australia, Białoruś, Czechy, Francja, Izrael, Kanada, Litwa, Niemcy, Polska, Rumunia, Słowacja, Stany Zjednoczone, Szwajcaria, Ukraina, Węgry, Wielka Brytania, Włochy.

GENE of FREEDOM

Internationalization of Polish historiography and dissemination of the recognition of Polish scholarly achievements by enhancing readers' accessibility through translation and promotion of the best books [2019-2020].

FUNDACJA IM.
JANUSZA KURTYKI

Ministry of Science
and Higher Education
Republic of Poland

UMIĘDZYNARODOWIENIE POLSKIEJ HISTORIOGRAFII WE WSPÓŁPRACY Z MINISTERSTWEM NAUKI I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

W latach 2018–2022 razem z Ministerstwem Nauki i Szkolnictwa Wyższego (w latach 2021–2024 – Ministerstwem Edukacji i Nauki), w ramach programu „DIALOG”, możliwe stało się przeprowadzenie szeregu inicjatyw związanych z wymienionymi edycjami Konkursu o Nagrodę im. Janusza Kurtyki. Przeprowadzono galę wręczenia Nagrody dr. Markowskiemu, przetłumaczono na języki angielski i niemiecki oraz wydano wspólnie z wydawnictwem Peter Lang Verlag nagrodzone w II i III edycji Konkursu prace prof. Chwalby i dr. Markowskiego. Działania te stały się podwaliną pod spotkania promujące polską historiografię za granicą.

W 2019 r. zorganizowano cykl sześciu spotkań promocyjnych w ważnych ośrodkach intelektualnych Stanów Zjednoczonych z udziałem prof. Wol-szy i delegacji Fundacji. Każde z nich składało się z wykładu autora oraz dyskusji nad książką. Uzupełnieniem były prezentacje anglojęzycznej broszury, informującej o projekcie i książce (zatytułowanej *Gene of Freedom*) oraz filmu nagranego w nowoczesnej konwencji *book trailer*. Spotkania były następujące:

- 13 listopada,
University St. Thomas, Houston, gospodarz: dr John Hittinger, tytuł sesji: *The Katyn Massacre as a Component of the Memory of the 20th Century's Totalitarianism and of the Identity of Poles*;
- 14 listopada,
Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce, Nowy Jork, gospodarz: Iwona Drąg-Korga, tytuł sesji: *Witnesses of the Truth and Their Legacy. Polish Historical Policy as Exemplified in the Publication of Professor Tadeusz Wolsza's "Encounter with Katyn"*;
- 16 listopada,
wywiady dla Polskiego Radia 1030 Chicago oraz Radia Polski.FM, Chicago;
- 17 listopada,
Polish National Alliance, Chicago, spotkanie dla Polonii, tytuł sesji: *Katyn: Świadkowie prawdy i ich spuścizna. Polska polityka historyczna w kontekście wydania przez Fundację im. Janusza Kurtyki w USA książki „Encounter with Katyn” Tadeusza Wolszy*;
- 18–20 listopada,
National Press Club, Waszyngton, międzynarodowa konferencja historyczna *Poland First to Fight*, stoisko promocyjne Fundacji, prezentacja sylwetki autora i jego książki podczas obrad, referat prof. Wolszy na temat międzynarodowych aspektów zbrodni katyńskiej (19 listopada);
- 18 listopada,
Victims of Communism Memorial Foundation, Waszyngton, gospodarz: prof. Jakub Tyszkiewicz, tytuł sesji: *The Sovietization of East Central Europe as Exemplified by the Katyn Massacre*;
- 18 listopada,
Ambasada Indii, Waszyngton, promocja książki podczas przyjęcia i transmisji filmu *A Little Poland in India* (reż. Annu Radha), historii Jama Saheb Digvijaysinhiego, zwanego dobrym Maharadzą, który uratował ponad tysiąc polskich sierot ewakuowanych z terenów Związku Sowieckiego;
- 19 listopada,
Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej, Waszyngton, promocja książki podczas przyjęcia;
- 20 listopada,
Institute of World Politics, Waszyngton, gospodarz: prof. Marek Jan Chodakiewicz, tytuł sesji: *International Aspects of the Katyn Massacre*.

Dzięki współpracy Fundacji z prof. Jackiem Tebinką (Uniwersytet Gdański), książka Laureata dotarła również do przedstawicieli innych ośrodków akademickich na świecie: prof. Thomasa Wegenera Friisa (University of Southern Denmark, Odense), prof. Erika Kulaviga (University of Southern Denmark, Odense), prof. Michaela Goodmana (King's College London), prof. Berndta Schaefera (George Washington University, Waszyngton), dr. Ivo Juurveego (International

Centre for Defence and Security, Tallin), Karla L. Klevego (Norwegian National Aviation Museum, Bodø) oraz Marka Kramera (Harvard University, Cambridge).

W 2021 r., w okresie pandemii, we współpracy z zagranicznymi ośrodkami naukowymi, zorganizowano w formie zdalnej następujące spotkania promocyjne dedykowane książkom prof. Chwalby i dr. Markowskiego:

28 czerwca,
Centrum Badań Historycznych Polskiej Akademii Nauk, Berlin, tytuł sesji: *Gegenseitige Wahrnehmung, Beziehungsgeschichte und Dialog im deutsch-polnischen Forschungskontext*, dyskutanci: prof. Natali Stegmann (Uniwersytet w Ratyzbonie), dr hab. Jochen Böhler (Uniwersytet Friedricha Schillera, Imre Kertész Kolleg, Jena), moderator: dr Iwona Dadej (Centrum Badań Historycznych Polskiej Akademii Nauk w Berlinie);

8 listopada,
Institute of World Politics, Waszyngton, tytuł sesji: *International Aspects of the First World War and the Battle for Lwów/L'viv, 1918*, dyskutant: dr Marek Jan Chodakiewicz (Institute of World Politics, Waszyngton);

18 listopada,
Central Connecticut State University, New Britain, tytuł sesji: *The Polish Understanding of Independence – Meeting with Polish Historians Professor Andrzej Chwalba and Dr. Damian K. Markowski*, dyskutant: dr Mieczysław B. Biskupski (The S. A. Blejwas Endowed Chair in Polish Studies, Central Connecticut State University);

23 listopada,
Uniwersytet w Ratyzbonie, tytuł sesji: *Der Erste Weltkrieg und die Nationen in den Grenzen des Imperiums. Der polnische Kontext*, dyskutant: prof. Guido Hausmann (Uniwersytet w Ratyzbonie);

2 grudnia,
Uniwersytet w Bonn, tytuł sesji: *Perspektiven. Ein Gespräch über den Ersten Weltkrieg mit Prof. Andrzej Chwalba, dem Autor vom „Der Krieg der anderen. Die Polen und der Erste Weltkrieg 1914–1918“*, dyskutant: prof. Martin Aust (Uniwersytet w Bonn);

7 grudnia,
University St. Thomas, Houston, tytuł sesji: *World War I and the Battle for Lwów: The Impact on Polish Identity*, dyskutanci: dr John Hittinger (University St. Thomas, Houston), dr John Radzilowski (University of Alaska Southeast, Juneau, University St. Thomas, Houston).

Po poprawie sytuacji epidemiologicznej, w 2022 r. możliwe było zorganizowanie wydarzenia w Londynie pt. *W służbie Niepodległej. Spotkanie wokół książek o najnowszej historii Polski*. Odbęło się ono 28 maja dzięki współpracy z Polską Wspólnotą w Wielkiej Brytanii oraz z Polskim Ośrodkiem Społeczno-Kulturalnym w Londynie. Swoje książki zaprezentowali prof. Wolsza i prof. Chwalba. Dyskutantem był dr Marek Laskiewicz (Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny w Londynie).

Dalsza promocja prac prof. Chwalby i dr. Markowskiego w 2022 r. objęła spotkania w formie zdalnej lub stacjonarnej w następujących ośrodkach naukowych:

22 listopada,

Victims of Communism Memorial Foundation, tytuł sesji: *In the Shadows of the Looming Invasion. Poles, Ukrainians and Bolsheviks in 1918*, dyskutant: prof. Marek Jan Chodakiewicz (Victims of Communism Memorial Foundation);

28 listopada,

Uniwersytet Poczdamski, tytuł sesji: *Auf den Spuren der polnischen und ukrainischen Unabhängigkeitsmythen. Die Zeit des Ersten Weltkriegs aus historischer und literaturwissenschaftlicher Perspektive*, dyskutant: prof. Alexander Wöll (Uniwersytet Poczdamski);

2 grudnia,

Center for Russian, East European and Eurasian Studies, University of Kansas, Lawrence, tytuł sesji: *Lessons from the Past for Poland and Ukraine: On World War I and the Battle of Lviv 1918*, dyskutant: prof. Nathaniel D. Wood (University of Kansas, Lawrence);

12 grudnia,

Stacja Naukowa Polskiej Akademii Nauk w Wiedniu (stacjonarnie), konferencja: *Im Schatten einer untergehenden Macht. Polen, Ukraine, Österreich-Ungarn 1918*, pozostali prelegenci: prof. Piotr Szlanta (Stacja Naukowa Polskiej Akademii Nauk w Wiedniu, Uniwersytet Warszawski), prof. Christoph Augustynowicz (Uniwersytet Wiedeński), dr Damian Bębnowski (Uniwersytet Łódzki, Fundacja im. Janusza Kurtyki w Warszawie), dr Kamil Ruszała (Uniwersytet Jagielloński).

W 2023 r., w ramach programu Ministerstwa Edukacji i Nauki pt. „Społeczna Odpowiedzialność Nauki”, Fundacja rozpoczęła promocję świeżo wydanego angielskiego przekładu monografii prof. Nowaka. Do tej pory odbyły się następujące spotkania w formie zdalnej lub stacjonarnej:

16 maja,
School of Slavonic and East European Studies, Study of Central Europe, University College London (stacjonarnie), tytuł sesji: *Poland and Ukraine in Soviet and Russian Imperial Strategy: 1919–1920 and 2022–2023*;

21 czerwca,
Yale University, New Haven, tytuł sesji: *The First Appeasement and the Subsequent Ones: Western Policy on Russian Imperialism in the 20th and 21st Centuries*, dyskutant: prof. Jay Winter (Yale University, New Haven).

W 2023 r. ogłoszono również zapowiedź angielskiego tłumaczenia książki dr. Benkena, który razem z prof. Nowakiem uczestniczył 25 maja w spotkaniu zdalnym na Central Connecticut State University, New Britain. Podczas sesji pt. *Poland and the Twentieth-Century Totalitarianisms* dyskutantem był dr Mieczysław B. Biskupski (The S. A. Blejwas Endowed Chair in Polish Studies, Central Connecticut State University, New Britain).

W 2024 r., jeszcze przed sfinalizowaniem procesu wydania monografii, przystąpiono do promocji pracy prof. Materskiego, organizując następujące spotkania w formie zdalnej:

11 września,
Nanovic Institute for European Studies, University of Notre Dame,
USA, tytuł sesji: *The Politics of Historical Memory in Russia from the
Tsars to Putin*, dyskutant: prof. Alexander Martin;

8 października,
Universität Klagenfurt, tytuł sesji: *Geschichtspolitik und Erinnerungs-
diskurse in Russland gestern und heute*, dyskutantka: dr Alexandra Pre-
itschopf.

Kolejne spotkania są w fazie organizacji. Dzięki staraniom Fundacji oraz profesjonalnej sieci dystrybucyjnej współpracujących z nią zachodnich wydawnictw naukowych, publikacje Laureatów, współwydawane przez Fundację, trafiają m.in. do bibliotek naukowych w różnych krajach świata. Według danych z czerwca 2024 r., książki te są dostępne w 387 tego rodzaju placówkach². Dowodzi to zasadności zaproponowanej przez Fundację strategii oraz formuły umiędzynarodowienia polskiej historiografii, które uwypuklają znaczenie promocji tłumaczonych dzieł³.

² Obliczenia własne na podstawie: <https://search.worldcat.org/> (stan i dostęp: 10.06.2024).

³ D. Bębnowski, *op. cit.*

EDYCJA VIII 2024

NAGRODA IM. JANUSZA KURTYKI

ZANURZENI W PRZESZŁOŚCI? CZYNNIKI HISTORYCZNE
FORMUJĄCE WSPÓŁCZESNYCH POLAKÓW

*Polakom wciąż brak odwagi, by prezentować
na zewnątrz swoją wizję historii*

prof. Janusz Kurtyka

WWW.FUNDACJAKURTYKI.PL

KONKURS O NAGRODĘ IM. JANUSZA KURTYKI VIII EDYCJA 2024

Nagroda

W 2024 r. temat VIII edycji Konkursu o Nagrodę im. Janusza Kurtyki brzmiał: **Zanurzeni w przeszłości? Czynniki historyczne formujące współczesnych Polaków**. Napłynęło łącznie 28 prac. Przeglądu wszystkich zgłoszeń dokonał Zespół Konkursowy w składzie: dr Damian Bębnowski (Fundacja im. Janusza Kurtyki, Uniwersytet Łódzki, koordynator prac Zespołu Konkursowego), dr Marcin Baranowski (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II), dr Krzysztof Łagojda (Instytut Pamięci Narodowej), prof. Rafał Łatka (Uniwersytet Kardynała Stefana

Wyszyńskiego, Instytut Pamięci Narodowej) oraz dr Marcin Szymański (Uniwersytet Łódzki). Rekomendacje finałowe Zespołu rozpatrywała Rada Programowa, która następnie wyłoniła zwycięzcę edycji.

Laureatem został **prof. Paweł Skibiński** (Uniwersytet Warszawski) za książkę pt. **Kościół wobec totalitaryzmów (1917–1989). Światowy katolicyzm i doświadczenie Polaków** (Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego, Warszawa 2022, ss. 688).

Prof. Paweł Skibiński

– profesor historii, wykładowca Wydziału Historii Uniwersytetu Warszawskiego. Były pracownik Wyższej Szkoły Biznesu – National Louis University z siedzibą w Nowym Sączu. Badacz najnowszej historii Polski i Hiszpanii, a także współczesnych dziejów Kościoła. Stażysta Uniwersytetu Nawarry w Pampelunie. Szef zespołu redakcyjnego wydania serii codziennych zapisków „Pro Memoria” Prymasa Stefana Wyszyńskiego, ekspert Centrum Myśli Jana Pawła II. Pełnił funkcje Zastępcy Dyrektora i Kierownika Działu Badawczego Muzeum Historii Polski, Dyrektora Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego oraz zastępcy dyrektora Instytutu Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego

i Ignacego Jana Paderewskiego. Autor wielu publikacji m.in.: *Państwo generała Franco. Ustrój Hiszpanii w latach 1936–1967* (2004), *Człowiek o sercu bohaterskim... Ksiądz Jan Salamucha (1903–1944)* (2005), *Między ołtarzem a tronem. Państwo i Kościół w Hiszpanii w latach 1931–1953* (2013), *Żywot człowieka wiernego. Bł. Alvaro del Portillo (1914–1994)* (2014), *Polska 1918. Polityka i życie codzienne* (2018), *Odnowa tej ziemi. I Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski, czerwiec 1979* (2020), *Kościół wobec totalitaryzmów (1917–1989)* (2022). Światowy katolicyzm i doświadczenie Polaków (2022). Dwukrotny laureat Konkursu „Książka Historyczna Roku” o Nagrodę im. Oskara Haleckiego w kategorii książek naukowych (2022 i 2023).

W polskiej historiografii bardzo brakuje ujęć syntetycznych, całościowo opisujących ważne problemy badawcze. Prawdę mówiąc, nie spodziewałem się, że ktoś z polskich historyków podejmie się tak trudnego zadania, jak opisanie w panoramiczny sposób relacji Kościół katolicki – dwudziestowieczne totalitaryzmy, gdyż temat jest zaiste niezwykle szeroki. Okazało się jednak, że temu wyzwaniu Paweł Skibiński sprostał. Jego książka jest szczególnie użyteczna jako potencjalny podręcznik, czy przewodnik dla czytelników chcących w jednym miejscu odnaleźć najważniejsze informacje dotyczące podejścia Kościoła do: faszystów, nazizmu i komunizmu. Po drugie, jest to dzieło otwierające wiele ważnych perspektyw badawczych, nakreślając problemy wymagające poważnego namysłu. Tytułem przykładu, wspomnieć można o takich kwestiach jak:

przywrócenie proporcji w ocenie pontyfikatu Piusa XII; zjawiska kolaboracji części osób duchownych, a szerzej patrząc niektórych środowisk katolickich z komunizmem; przewartościowanie modelu działania Stolicy Apostolskiej dokonane przez Jana Pawła II. Kolejnym ważnym atutem publikacji jest uniknięcie przez Autora pokusy hagiograficznych ocen, jakiej – niestety – ulega wielu badaczy tematyki kościelnej (szczególnie ze środowiska duchownych). Skibiński nie pomija kwestii trudnych, nie obawia się wyciągać wniosków, w których zdarza mu się krytycznie oceniać postawy katolików, którzy w rozmaity sposób ulegli totalitaryzmom. Ta jednoznaczność jest kluczowa, gdyż bardzo rzadka dzisiaj wśród polskich historyków, którzy często boją się stawiać pewne kwestie w sposób jasny i precyzyjny, preferując raczej nadmierne komplikowanie kwestii niż ocenianie w sposób niebudzący wątpliwości.

*prof. Rafał Łatka (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego,
Instytut Pamięci Narodowej)*

Recenzja konkursowa książki

Monografia pióra prof. Pawła Skibińskiego to praca aktualna w chwili obecnej z uwagi na światową sytuację międzynarodową oraz permanentne zagrożenia dla katolików i Kościoła katolickiego na całym świecie. Z badań wynika, że wręcz codziennie na całym świecie traci życie kilka tysięcy katolików. Gdy uwzględnimy przy tym agresję Rosji na Ukrainę, w wyniku której dochodzą kolejne ofiary oraz niekończące się zapowiedzi medialne reżimu rosyjskiego dyktatora Władimira Putina, który nie ukrywa, że jego aspiracje zbrodnicze wobec sąsiadów sięgają dalej (np. Estonia, Litwa i Łotwa, być może później Polska), to skala ofiar może przekroczyć tysiące niewinnych ludzi zgładzonych przez rosyjskich żołnierzy, w tym m.in. degeneratów wypuszczonych z zakładów karnych, którym rosyjski dyktator obiecał wolność po wypełnieniu jego zbrodniczej misji.

Autor pracy jest znanym badaczem dziejów Kościoła katolickiego w Polsce i na świecie. Bliska jego zainteresowaniom jest m.in. Hiszpania oraz dzieje Kościoła katolickiego w tym kraju w latach 1931–1953. Gros uwagi poświęcił również prymasom Polski oraz wybitnym duchowym, zaangażowanym w dyskusje na temat roli i znaczenia Kościoła katolickiego we współczesnym świecie, co należy rozumieć w XX i XXI stuleciu. Dość tylko w tym miejscu zwrócić uwagę na studia i artykuły dotyczące kardynała Stefana Wyszyńskiego, arcybiskupa Józefa Teodorowicza oraz oczywiście papieża Jana Pawła II. Zresztą papież-Polak doczekał się co najmniej kilkunastu publikacji, które przygotował Paweł Skibiński (rozważania dotyczą np. homilii papieskich, pielgrzymek oraz oceny postaw opozycji wobec reżimów komunistycznych i totalitarnych). Autor w swoich badaniach uwzględnił również ważne zagadnienie, zwłaszcza z punktu widzenia tytułowego tematu, dotyczące infiltracji duchowieństwa przez władze PRL. Historyk zdaje sobie sprawę z tego, że wśród księży i zakonników

nie wszyscy zachowali postawę niezłomną. „Agentura w Kościele”, że skorzystam w tym miejscu z tytułu artykułu Pawła Skibińskiego, stała się faktem. Skala zjawiska nie była w Polsce wprawdzie duża, niemniej władze komunistyczne wykorzystywały złamanych duchownych do dyskredytowania roli i znaczenia hierarchii kościelnej.

Tytuł pracy *Kościół wobec totalitaryzmów (1917–1989). Światowy katolicyzm i doświadczenia Polaków* sugeruje, że rozważania zdominują zagadnienia dotyczące postawy katolików oraz hierarchii kościelnej, w tym kardynałów, arcybiskupów, biskupów i pozostałych duchownych wobec systemów totalitarnych w XX wieku. Jest to jednak opinia niepełna. Autor omawia nie tylko stanowisko Kościoła wobec nazizmu i komunizmu. Jest zrozumiałe, że przede wszystkim prezentuje zagrożenia i działalność totalitaryzmów wobec katolików i na tej podstawie prezentuje reakcję Kościoła i duchowieństwa. Bez cienia najmniejszej wątpliwości można skonstatować, że wiek XX to niekończąca się walka dwóch najbardziej zbrodniczych systemów totalitarnych z wiernymi Kościoła katolickiego oraz z hierarchią kościelną. Walkę tę znaczyły miliony ofiar w Polsce i na całym świecie.

Omawianą pracę wyróżnia nie tylko ważny i aktualny temat rozważań. Historyk wykazał się świetną orientacją w literaturze przedmiotu, nie tylko polskiej, ale i zagranicznej (głównie angielskojęzycznej, hiszpańskiej, niemieckiej, włoskiej). Mogę jedynie utyskiwać nieśmiało, że w kilku miejscach swoich rozważań pominął publikacje, które mogły wzbogacić jego pasjonującą narrację. Mam tu na myśli serię wydawniczą Instytutu Pamięci Narodowej pt. „Kościół w okowach” (w tym zwłaszcza dwie prace zbiorowe: *Niezłomni ludzie Kościoła. Sylwetki*, red. J. Żaryn, IPN, Warszawa 2011 i *Bić takiego wroga jak kler. Osoby duchowne i zakonne w miejscach odosobnienia za żelazną kurtyną*, red. M. Grądzka-Rejak, J. Marecki, IPN, Kraków 2016). Autor nie dotarł również do archiwum ambasadora Kazimierza Papée przy Watykanie. Sprawa nie stanowiła większego problemu, wszak zawartość tej ważnej źródłowo kolekcji, z punktu widzenia całej Europy Środkowo-Wschodniej, omówił i częściowo opublikował Jan Żaryn (*Stolica Apostolska wobec Polski i Polaków w latach 1944–1958 w świetle materiałów ambasady RP przy Watykanie*, Neriton, IH PAN, Warszawa 1998; *Kościół w Polsce w latach przełomu (1953–1958). Relacje ambasadora RP przy Stolicy Apostolskiej*, Neriton, IH PAN, Warszawa 2000). Wątki dotyczące oceny komunizmu przez środowiska katolickie można odszukać również w pracy zbiorowej pt. *Antykomunizm Polaków XX wieku*, red. P. Kardela, K. Sacewicz, IPN, Białystok–Olsztyn–Warszawa 2019 (np. Rafała Łatki, *Czy Prymas Polski Stefan Wyszyński był antykomunistą?* oraz Mariusza Krzysztofińskiego, *Ksiądz arcybiskup Ignacy Tokarczuk – antykomunista w sutannie*). Polecam także lekturę pracy pt. *Prymas Polski Stefan Kardynał Wyszyński na Ziemi Pomorskiej i Kujawach*, red. M. Białkowski, W. Polak, Dom Wydawniczy „Margrafen”, Toruń 2014. Z uszczerbkiem dla całości rozważań zabrakło w omawianej publikacji wątku emigracyjnego. Uważam, że stanowisko polskiej, niepodległościowej emigracji

na Wyspach Brytyjskich i USA (Druga Wielka Emigracja po 1939 r.) to niezbędna część oceny sytuacji za żelazną kurtyną, do której odwoływali się Polacy w ujarzmionym przez komunistów kraju (polecam lekturę pracy niżej podpisanego pt. *Za żelazną kurtyną. Europa Środkowo-Wschodnia, Związek Sowiecki i Józef Stalin w opiniach polskiej emigracji politycznej w Wielkiej Brytanii 1944/1945–1953*, IH PAN, Warszawa 2005. Tu rozdział pt. *Emigracyjne opinie o polityce Związku Sowieckiego i jego komunistycznych sojusznikach wobec Kościołów i hierarchii kościelnej w krajach za żelazną kurtyną (1944–1953)*). Wymieniłem jedynie najważniejsze, moim zdaniem, prace, które nie zaistniały w recenzowanej publikacji. Uważam wszakże, iż bibliografia – notabene imponujących rozmiarów, stanowi wizytówkę książki Pawła Skibińskiego.

Zaletą recenzowanej monografii jest wielowątkowe ujęcie tytułowego zagadnienia. Autor z dużą znajomością rzeczy omówił sprawy polskie oraz innych krajów za żelazną kurtyną, tj. w Europie Środkowo-Wschodniej i na Bałkanach. Ponadto, nie pominął tych państw, które z uwagi na wydarzenia historyczne w innych regionach świata, znalazły się pod kontrolą krajów totalitarnych w XX w. Jeśli chodzi o polski wątek rozważań, to podkreślił, że specyfika naszego doświadczenia dwóch totalitaryzmów kazała (...) tu postawić jeszcze jedno pytanie (...). Czy to, że polska kultura rozwijała się pod wpływem dominującego społeczeństwa katolicyzmu, miało znaczenie w sytuacji, gdy Polacy nie podjęli masowej, dobrowolnej współpracy z żadnym z europejskich totalitaryzmów, a wręcz przeciwnie – stali się ofiarą niemieckiego nazizmu i sowieckiego komunizmu? Jednocześnie wskazał na znaczenie wybitnych przedstawicieli duchowieństwa (np. ks. Jerzego Popiełuszko i kardynała Stefana Wyszyńskiego) jako obrońców polskiej tożsamości zbiorowej oraz naszej wolności społecznej przed komunizmem. Przywołał przy tym postać Maksymiliana Marii Kolbego jako symbolu ofiary Polaków podczas II wojny światowej wobec agresji niemieckiej. Definiując relacje pomiędzy totalitaryzmami a Kościołem i religią chrześcijańską, zauważył, że dostrzega skłonność systemu totalitarnego do monopolizacji społecznej kontroli, co narusza elementarną samodzielność Kościoła jako instytucji społecznej, która zgodnie z tym założeniem ma być podporządkowana decyzjom państwa totalnego i stojącej za nim partii. Dalej zaś podkreślił: zarzewiem konfliktu staje się wyłamywanie się Kościoła – z jego systemem norm religijnych, a zatem odwołujących się do transcendencji i niezależnych od decyzji politycznych – spod monopolu władzy państwa, które chce kontrolować także życie wewnętrzne człowieka. W kontekście ujęcia geograficznego stwierdził, że skupił swoją uwagę na trzech zasadniczych przykładach totalitaryzmów: komunistycznej Rosji bolszewickiej oraz Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich (wraz z pokrewnymi ideowo państwami komunistycznymi), nazistowskich Niemczech pod rządami Adolfa Hitlera oraz faszystowskich Włoszech Benito Mussoliniego.

Chronologicznie zaproponował lata 1917–1989. Dolna cezura to rewolucja bolszewicka w Rosji, zaś górna związana była z powolnym upadkiem systemu komunistycznego w Europie. Autor zaznaczył jednocześnie, że

pamięta o tym, iż rok 1989 nie oznaczał końca egzystencji totalitaryzmu w wymiarze światowym i przywołał przykłady Chin, Kuby, Wietnamu oraz Korei Północnej, w których – z wyjątkiem ostatniego państwa – Kościół wchodził i nadal wchodzi w istotne interakcje. Dodał również, że np. z polskiej perspektywy należy przypomnieć obecność Armii Sowieckiej (w tekście recenzowanej monografii Czerwonej) do 1993 r.

Recenzowana praca składa się z dwunastu rozdziałów ułożonych w ujęciu chronologiczno-problemowym. Konstrukcja rozważań jest przemyślana i czytelna. Autor rozpoczyna narrację od omówienia dziejów Kościołów w trzech europejskich państwach totalitarnych w dwudziestolecie międzywojennym: katolicyzm a rewolucja bolszewicka i komunizm, faszyzm włoski a Kościół i katolicyzm oraz katolicyzm a nazizm. Jeśli chodzi o Rosję bolszewicką, to po wojnie domowej ostało się na jej terytorium około 1 200 katolickich kaplic i kościołów. W ciągu kilku najbliższych lat komuniści pozostawili dla wiernych dwie, zlokalizowane w Moskwie i Leningradzie. Znalazły się one pod opieką Francuzów i były przeznaczone głównie dla korpusu dyplomatycznego w ZSRS. Natomiast z blisko 400 księży katolickich ani jeden nie pozostał na wolności. Autor podkreślił: *wszyscy zostali zmuszeni do wyjazdu, rozstrzelani, wtrąceni do więzień lub zesłani do łagrów. Zaledwie kilku z nich dożyło okresu po II wojnie światowej*. Ofiarami represji byli m.in. Polacy – abp Jan Cieplak i ks. Konstanty Budkiewicz. Od 1923 r. na terenie Rosji bolszewickiej nie było już żadnego biskupa. Historyk przypominał również, że w ramach Operacji Polskiej w latach 1937–1938 i w okresie Wielkiego Terroru zostali pozbawieni życia wszyscy polscy duchowni, którym udało się dożyć tych wydarzeń. Nadmienił ponadto, że katolicy byli represjonowani na Węgrzech w okresie rządów komunistycznych Beli Kuna (właśc. Abła Kohna), w Bawarskiej Republice Sowieckiej oraz w II Republice Hiszpańskiej. W kontekście faszyzmu włoskiego podkreślił, że był mniej represyjny od totalitaryzmu komunistycznego. Faszystowska policja polityczna inwigilowała „tylko” 160 tys. własnych obywateli. Z historii Trzeciej Rzeszy Niemieckiej przywołał fakt, że od 1935 r. Führer nie uczestniczył w obrzędach religijnych i ponoć zapowiedział, w późniejszym terminie, dokonanie aktu oficjalnej apostazji po zakończeniu wojny. Jak ustalił Autor, przed 1933 r. kilkunastu niemieckich biskupów potępiło NSDAP i krytykowało przynależność katolików do tej partii. W argumentacji zaś podał, że *naziści są wrogo nastawieni do wiary katolickiej, krytykowali zawarte w ich programie przyzwolenie na dokonywanie aborcji, rasizm, chęć ograniczenia swobody funkcjonowania Kościoła i podporządkowania go państwu oraz próby nadania mu charakteru Kościoła narodowego*. Po 1933 r. stanowisko duchowieństwa niemieckiego było już bardziej dwuznaczne. Niektórzy z nich krytykowali ustawy sterylizacyjne lub antysemityzm rasistowski. Autor przywołał kilku najbardziej rozpoznawalnych biskupów katolickich kontestujących ideologię nazistów i ich postępowanie. W tym gronie wyróżnił kardynała Michaela von Faulhabera i biskupa Klemensa Augusta von Galena. Wśród kontestujących wymienił ponadto ks. Bernarda Lichteberga, który otwarcie krytykował prześladowania Żydów (aresztowany zmarł w drodze do Dachau). Ów ksiądz z Oławy, o czym

należało napisać, był tym duchownym, który w 1935 r. celebrował w Berlinie, w obecności najwyższych władz Trzeciej Rzeszy Niemieckiej, mszę żałobną po śmierci Józefa Piłsudskiego, zaś obecnie z inicjatywy władz Oławy i Instytutu Pamięci Narodowej doczekał się pamiątkowej tablicy oraz ulicy jego imienia w rodzinnym mieście. Inni duchowni zajmowali stanowisko, o ile nie wprost filonazistowskie, to przynajmniej aprobujące reżim nazistowski. Historyk wymienił w tym miejscu biskupa polowego Wehrmachtu Franza Justusa Rarkowskiego. Zdaniem Pawła Skibińskiego, *był on w pełni zależny od niemieckiego ministerstwa wojny, w którym też rezydował. Został jednak wykluczony z konferencji biskupów niemieckich w Fuldzie. Był znany z agresywnych i militarystycznych wystąpień i nie protestował przeciwko zbrodniom wojennym popełnianym przez armię niemiecką*. Inni biskupi sprzyjający nazistom to Herman Wilhelm Berning i Conrad Gröber. Ten drugi wyraził nawet zgodę na uzyskanie tytułu „członka wspierającego SS”. Z kolei neutralne stanowisko, jeśli chodzi o ocenę nazizmu, zajął przewodniczący episkopatu Niemiec kard. Adolf Bertman, który za wszelką cenę unikał jakichkolwiek konfliktów z władzami Trzeciej Rzeszy Niemieckiej. Zastaniał się przy tym obowiązkami natury religijnej.

W Polsce, która wybiła się na niepodległość w 1918 r., po 123 latach niewoli, katolicyzm, jak stwierdził Autor, był religią ogromnej większości obywateli. Ze spisu, który odbył się w 1931 r. wynika, że katolicy stanowili 65% społeczeństwa, czyli blisko 21 milionów na ponad 32 miliony obywateli. W tym gronie dominowali Polacy, aczkolwiek katolikami byli również Niemcy i Litwini (archidiecezje śląska i wileńska, około 4% katolików) zamieszkujący w granicach II Rzeczypospolitej. W 1939 r. w 21 diecezjach i archidiecezjach pracowało 9 731 księży (w tym 5 arcybiskupów i 41 biskupów), 6 430 zakonników, 16 820 zakonnic oraz 2 308 alumnów wyższych seminariów duchownych. Duchowieństwo katolickie było również zorganizowane instytucjonalnie w obrządku ormiańskokatolickim w Polsce południowo-wschodniej (22 księży) oraz grekokatolickim (2 374 księży, jeden arcybiskup i dwóch biskupów oraz 650 zakonników). Autor podkreślił również w tej części rozważań, że nie brakowało w polskim Kościele silnych i wybitnych osobowości, do których zaliczył Augusta Hlonda – od 1926 r. prymasa, abp. Adama Sapiehę – metropolitę krakowskiego, Jerzego Bilczewskiego – metropolitę lwowskiego oraz Józefa Pelczara – biskupa przemyskiego. Historyk doszedł do wniosku, że w dwudziestolecie międzywojennym środowiska katolickie w Polsce, chociaż były zróżnicowane pod względem politycznym, odrzuciły hitlerowski nazizm i antysemityzm kulturowy. Z kolei hierarchia kościelna skoncentrowała swoją uwagę przede wszystkim na krytykowaniu komunizmu. Powód, jak zauważył, był czytelny. Stanowił bowiem komunizm, identyfikowany z bolszewizmem, rzeczywiste i bezpośrednie zagrożenie dla polskiego życia społecznego. Autor genezy tak sformułowanego stanowiska doszukał się jeszcze w rewolucji 1917 r. oraz wojnie polsko-bolszewickiej 1919–1921. Jeśli chodzi o nazizm, to nadmienił, że tym niemniej ważnym problemem sternicy Kościoła w Polsce zajęli się później, gdyż dopiero po 1933 r., po dojściu Adolfa Hitlera do władzy. Nie mniej ów temat był obecny

w kościelnych enuncjacjach. Episkopat w ostatnim przed wybuchem wystąpieniu, w kwietniu 1939 r., w orędziu podkreślił: *Bronimy się skutecznie przed sąsiedzkim neopogaństwem (...). Opieramy życie polskie na zasadach chrześcijańskich*. Jeśli chodzi o negatywną ocenę nazizmu, to Autor wymienił poglądy i wypowiedzi m.in. Augusta Hlonda, Adama Sapiehy oraz Józefa Teodorowicza.

Niezwykle ważną część rozważań stanowi rozdział poświęcony Kościołowi katolickiemu w Polsce podczas II wojny światowej. Autor omówił szczegółowo skalę prześladowań, jaka dotknęła duchowieństwo ze strony niemieckich zbrodniarzy. Podkreślił przy tym, iż powodem było to, że agresorzy kojarzyli duchowieństwo z polską tożsamością narodową oraz uznali księży i zakonników za elitę przywódczą. Zgodnie z przyjętym wcześniej przez Führera założeniem, elity w Polsce miały być poddane całkowitej eksterminacji. Jest zrozumiałe, że historyk poświęcił gros uwagi obozowi koncentracyjnemu w Dachau, w którym od 1940 r. działał blok księżowski. Autor pomieścił w pracy porażające dane liczbowe. Przez KL Dachau przeszło w sumie 2 720 duchownych (w tym 1 780 Polaków, 868 zmarło, 830 doczekało wolności, wyzwolonych przez wojska amerykańskie). Oprócz tego omówił dramatyczną sytuację duchowieństwa w Generalnym Gubernatorstwie oraz Kraju Warty. Podsumowaniem stanu rzeczy była niewątpliwie informacja, że Jan Paweł II beatyfikował 122 Polaków (w tym 3 biskupów, 52 księży, 33 zakonników, 8 siostr zakonnych, 3 kleryków i 9 świeckich). Byli oni więzieni w KL Auschwitz, KL Dachau, KL Gross-Rosen, KL Sachsenhausen, KL Ravensbrück, KL Mauthausen, KL Gusen oraz rozstrzeliwani w masowych egzekucjach (np. w Palmirach). Z imienia i nazwiska wymienił kilku męczenników: Maksymiliana Kolbego (Auschwitz), abp. Antoniego Nowowiejskiego (Działdowo), bp. Leona Wetmańskiego (Działdowo) i bp. Władysława Gorola (Sachsenhausen). W dalszej części narracji przybliżył czytelnikom stosowane przez niemieckich nazistów represje wobec duchownych i katolików w innych krajach okupowanych (Protektorat Czech i Moraw – ks. Josef Beran, Włochy – 158 księży zamordowanych przez Niemców, Słowenia – bp Gregorij Rožman, Francja – 83 księży zamordowanych przez Niemców).

Autor uwzględnił ponadto w tej części rozważań ofiary ukraińskich nacjonalistów oraz sowieckich enkawudzistów. Jeśli chodzi o ofiary zbrodni OUN i UPA, to wskazał na blisko 170 zamordowanych księży, zakonników i zakonnic. W sprawie represji sowieckich historyk zauważył, że trudno posługiwać się precyzyjną liczbą zamordowanych. Stwierdził natomiast, że księża byli albo deportowani na Syberię, albo mordowani w miejscu sprawowania posługi religijnej. Paweł Skibiński wymienił dwie fazy popełnianych zbrodni. Pierwszą w latach 1939–1941 oraz drugą po agresji Niemiec na Związek Sowiecki w czerwcu 1941 r. z informacją, że NKWD w pośpiechu dokonało wówczas egzekucji przetrzymywanych więźniów w zakładach karnych, w tym duchownych. Historyk nie pominął oczywiście w tym miejscu ofiar spośród duchowieństwa zamordowanych przez NKWD w 1940 r. Sprawa dotyczy Zbrodni Katyńskiej. Nadmienił przy tym, że nie ma całkowitej zgodności wśród badaczy, jeśli chodzi

o liczbę zamordowanych księży (w przypisie podaje następujące dane: 13 w Katyniu, 15 w Twerze, 8 w Charkowie, 3 w Bykowni, 6 w Kuropatach i jeden w Starobielsku). Na marginesie pragnę podkreślić, że literatura przedmiotu na temat Kapelanów Katyńskich jest znacznie bogatsza od tej, którą wymienił. Na wzmiankę chociażby zasłużył, np. ks. ppłk. Jan Leon Ziółkowski, który z oficerami Wojska Polskiego w Kozielsku pozostał do kwietnia 1940 r.

Ważne miejsca zajmują rozważania na temat stanowiska Kościoła wobec Holokaustu. Autor w tej sprawie zanotował: *kwestia wpływu Kościoła katolickiego na Zagładę Żydów i reakcji na ich eksterminację jest bodaj najbardziej kontrowersyjnym zagadnieniem dotyczącym postawy papieżstwa i Kościoła podczas całej II wojny światowej*. Paweł Skibiński, zmierzając do udzielenia odpowiedzi na tak sformułowany problem, stwierdził, że konieczne wydaje się prześledzenie sytuacji, choćby pobieżne, w poszczególnych krajach europejskich podczas działań wojennych. W analizie uwzględnił: Polskę, Litwę, Holandię, Włochy, Francję i Węgry. W sprawie naszej ojczyzny skonstatował, że Niemcy skumulowali tu największe represje oraz wprowadzili surowe prawo zniechęcające do udzielania pomocy Żydom (na ziemiach polskich pomoc ta była karana najwyższym wyrokiem – karą śmierci). Tu również były zlokalizowane getta i obozy zagłady: Majdanek, Treblinka, Brzezinka, Sobibór, Bełżec, Chełmno nad Nerem oraz Auschwitz (działające w latach 1941–1944). Getta powstały również na Litwie, Łotwie, Białorusi, Ukrainie, Węgrzech oraz w Czechach, Rumunii i Bułgarii. Biorąc pod uwagę skalę pomocy udzielanej Żydom w Polsce, wskazał, że w tej niebezpiecznej akcji uczestniczyło nie mniej niż 70 klasztorów męskich i 160 klasztorów żeńskich. Tę działalność wspierało 12 z 15 ordynariuszy. Przywołał ponadto postać ks. Marcelego Godlewskiego proboszcza parafii Wszystkich Świętych (zlokalizowanej m.in. na terenie getta), który przed wojną stanowczo krytykował Żydów, zaś w latach okupacji niósł im pomoc. Nie jest wykluczone, że uratował od 1 do 3 tys. istnień ludzkich. Autor przywołał również wspańniętą postawę rodziny Ulmów oraz działalność konspiracyjnej Żegoty. Ze zdziwieniem nie zauważyłem natomiast w recenzowanej publikacji działalności Ireny Sendlerowej. W końcu, przywołując badania innych historyków, przybliżył czytelnikom dane dotyczące liczby uratowanych od zagłady Żydów. W tej kwestii podkreślił, idąc tropem Jana Żaryna, że *realna wydaje się suma ok. miliona Polaków pomagająca Żydom*. Z kolei badacze izraelscy, jak nadmienił, sugerują liczbę pomagających na około 300 tys. osób. W innych krajach okupowanej Europy skala udzielanej pomocy była znacznie mniejsza.

Historyk dostrzega nie tylko pozytywne postawy katolików wobec Żydów. Przywołał jednocześnie kilkanaście przykładów współpracy katolików w różnych krajach z nazistami w kontekście represji stosowanych wobec Żydów. Problem ów dotyczy np. Słowacji, Niezależnego Państwa Chorwackiego, Włoch, Hiszpanii i Francji Vichy. Dodał ponadto kilku polityków, którzy skompromitowali się współpracą z Niemcami (np. ks. Józefa Tiso, ks. Andreja Hlinkę, Wojtecha Tukę, Ante Pavelica). Czytelnik odnajdzie

również informacje na temat obozów koncentracyjnych przeznaczonych dla Żydów, np. w chorwackim Jasenovacu.

Z nie mniejszą szczegółowością potraktował Autor lata powojenne. Na początku zajął się imperium zła, czyli Związkiem Sowieckim po 1945 r. Historyk podkreślił, że Kościół prawosławny wspierał w latach wojny politykę Józefa Stalina, zarówno w okresie władzy patriarchy Sergiusza do 1944 r., jak i jego następcy, Aleksego I. Ten drugi określił sowieckiego dyktatora *pomazańcem Bożym*. Przychylna polityka Józefa Stalina zmierzała w kierunku idei trzeciego Rzymu. Po wojnie, jak wykazał Autor, katolicy byli prześladowani przede wszystkim na Litwie (3/4 mieszkańców republiki byli katolikami). Represje dotknęły również hierarchów Kościoła grekokatolickiego i unickiego, np. w Rumunii (bp Teodor Romża, bp Ołeksandr Chira), Czechosłowacji (bp Paweł Gojdič, bp Vasil Hopko) oraz Polsce (bp Jozafat Kocyłowski, bp Grzegorz Łakot). Najbardziej wszakże znanymi duchownymi represjonowanymi w Europie Środkowo-Wschodniej i na Bałkanach byli kardynał Józef Mindszenty na Węgrzech, biskup Jozef Beran w Czechosłowacji, Alojzije Stepinac w Jugosławii i bp Antoni Baraniak w Polsce. Metody stosowanych tortur były zróżnicowane. Wobec prymasa Węgier oraz bp. Antoniego Baraniaka praktykowane były tortury fizyczne i psychiczne. Surowe represje wobec sufragana gnieźnieńskiego miały zmusić księdza do złożenia zeznań obciążających prymasa Polski w związku z przygotowywanym wówczas procesem kardynała Stefana Wyszyńskiego. Podsumowaniem rozważań mógłby być komunikat Stolicy Apostolskiej z 1949 r. na temat skali represji wobec duchowieństwa za tzw. żelazną kurtyną: 246 biskupów i księży zamordowanych, 404 deportowanych na Syberię, 1 065 wtrąconych do więzień i obozów oraz 585 porwanych, po których zaginął wszelki ślad (T. Wolsza, *Za żelazną kurtyną...*, s. 224).

Interesujący wątek dotyczy również tych duchownych, którzy zdecydowali się na kolaborację z rządzącymi komunistami w sowietyszowanych krajach za żelazną kurtyną. Na Węgrzech powstał prorządowy Ogólnokrajowy Komitet Obrony Pokoju Księży Katolickich, w Czechosłowacji Pokojowy Ruch Duchowieństwa Katolickiego i w Polsce Ruch Księży Patriotów skupiony przy ZBOWiD. Jak podaje Autor, wyjątkowo antykościelną politykę w Polsce prowadził w drugiej połowie lat 50. i w latach 60. pierwszy sekretarz PZPR Władysław Gomułka. Jej wyrazem były m.in. dekrucyfikacja szkół i urzędów, wyprowadzenie religii ze szkół oraz intensywnie rozwijające działalność kompanie kleryckie. Doszły do tego, jak ustalił Autor, represje fiskalne wobec Kościoła oraz piętrzące się utrudnienia w budownictwie sakralnym (np. Nowa Huta, Zbrosza Duża). Z dziesiątek przykładów oporu na ten temat Autor wyłowił inicjatywę *herosa ze strony kościelnej w dziedzinie budownictwa sakralnego* w osobie bp. przemyskiego Ignacego Tokarczuka.

Na lata 1956–1970 przypadają w Polsce dwa ważne wydarzenia, na które Autor zwrócił szczególną uwagę. Sprawa dotyczy milenium chrztu Polski, przypadające w 1966 r. (konkurencję dla obchodów kościelnych stanowiły

państwowe obchody 1000-lecia państwa polskiego) oraz wybór kardynała Karola Wojtyły na papieża w 1978 r. To drugie wydarzenie, na co zwrócił uwagę historyk, zmieniło sytuację polityczną w Polsce. Sam wybór był wydarzeniem doniosłym i nieoczekiwanym w Europie Środkowo-Wschodniej, kontrolowanej przez Kreml. Następnie doszły do tego pielgrzymki Ojca Świętego do Polski, pierwsza w 1979 r. Na fali tych pielgrzymek oraz wygłaszanych homilii wzmocnił swoją działalność niezależny ruch związkowy, który dał początek NSZZ „Solidarność”. Jan Paweł II w jednej z pierwszych wypowiedzi podkreślił, że *nie ma już Kościoła milczenia, ponieważ przemawia on ustami papieża*. Tej idei papież był wierny do końca swojego pontyfikatu.

Autor, analizując dokonania papieża-Polaka, zwrócił uwagę na politykę wschodnią Watykanu. Po spotkaniu Jana Pawła II z sowieckim ministrem Andrejem Gromyką, czołowy przedstawiciel Kremla, w rozmowie z Edwardem Gierkiem, podkreślił: *Papież to człowiek doświadczony, kuty na cztery nogi, nasz wspólny groźny przeciwnik ideologiczny i polityczny. Może on sprawić wiele kłopotów również Polsce*. Sowiecki dygnitarz nie pomylił się, że Jan Paweł II to groźny przeciwnik. Nie docenił natomiast siły papieża na arenie międzynarodowej. Jak się później okazało, wiele kłopotów sprawił Jan Paweł II nie tylko komunistom w Polsce, ale i w innych krajach regionu środkowoeuropejskiego, kontrolowanego przez Moskwę. Omówienie tych zagadnień łącznie z pielgrzymkami Ojca Świętego po całym świecie to mocna strona recenzowanej pracy. Myślę, że jak najbardziej trafna jest konstatacja wieńcząca książkę: *W okresie 1978–1990 Polska stała się areną zasadniczych zmagania między marksizmem i komunizmem z jednej strony a katolicyzmem z drugiej. Zarówno afirmatywna wobec katolicyzmu postawa bezprecedensowego w reżimie totalitarnym ruchu społecznego skupionego wokół związku zawodowego „Solidarność”, jak i to, że w Polsce biskupi uczestniczyli w realizacji zmiennej polityki wschodniej Stolicy Apostolskiej, a także udział Kościoła katolickiego w demontażu systemu komunistycznego w kraju, miały w tym okresie znaczenie nie tylko lokalne czy regionalne, lecz wręcz światowe*. Sam papież podsumował to jeszcze krócej: *Sprawy, które toczą się w Polsce, mają znaczenie światowe*.

W konkluzji pragnę podkreślić, że praca Pawła Skibińskiego pt. *Kościół wobec totalitaryzmów (1917–1989). Światowy katolicyzm i doświadczenia Polaków* zasługuje na szczególne wyróżnienie z uwagi na temat i jego wykonanie. Dla zagranicznego czytelnika będzie to doskonałe kompendium wiedzy.

prof. Tadeusz Wolsza (Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Instytut Pamięci Narodowej)

Wyróżnienie

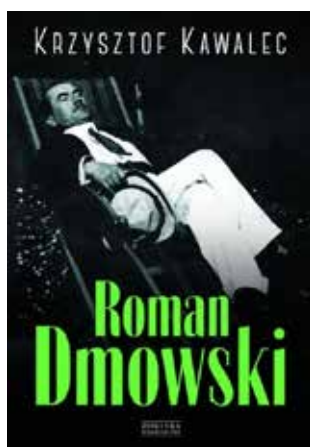
Wyróżnienie w VIII edycji Konkursu o Nagrodę im. Janusza Kurtyki otrzymał **prof. Krzysztof Kawalec** (Uniwersytet Wrocławski) za książkę pt. **Roman Dmowski** (wyd. 2 uzup. i poszerz., Zys i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2016, ss. 630).

Prof. dr hab. Krzysztof Kawalec

– historyk. Kierownik Zakładu Historii Polski i Powszechnej XIX i XX w., pracownik Instytutu Pamięci Narodowej. Badacz dziejów myśli politycznej oraz historii Polski i powszechnej XIX–XX w. Odbýwał krajowe staże naukowe na Uniwersytecie Warszawskim i Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Członek Komisji do Oceny Podręczników Szkolnych Międzywydziałowych Komisji Interdyscyplinarnych Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Sprawował funkcję

Naczelnika Delegatury IPN w Opolu oraz Dyrektora Oddziału IPN we Wrocławiu. Członek Rady Programowej Instytutu Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego. Autor wielu publikacji m.in.: *Spadkobiercy niepokornych. Dzieje polskiej myśli politycznej 1918–1939* (2000), *Roman Dmowski* (2016). Laureat m.in. Nagrody „Klio” (2002).

Biografia jednego z ojców polskiej niepodległości jest wynikiem szeroko zakrojonych badań i wieloletniej refleksji. Autor nie tylko doskonale zna swojego bohatera, ale także z ogromną swobodą porusza się w kontekście historycznym, dzięki czemu praca znacznie wykracza poza horyzont tradycyjnie rozumianej biografii. Przedstawienie życia i dokonań Romana Dmowskiego nie jest pozbawione krytycyzmu wobec niektórych odcieni tej postaci, z zaznaczeniem jednak, że Dmowski był Polakiem nie tylko dlatego, że się nim urodził, ale dlatego, że – mimo problemów, jakie to rodziło – chciał nim być. Książka napisana jest żywym, przystępnym językiem, wzbogacającą ją materiał fotograficzny.

dr Marcin Baranowski (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)

Recenzja konkursowa książki

Jak swego czasu stwierdził redaktor Jerzy Giedroyc, Polską rządzą symbolicznie dwie trumny: Józefa Piłsudskiego i Romana Dmowskiego. Wciąż jest jeszcze racja w tym powiedzeniu, aczkolwiek niewątpliwie wpływ rodzimej historii, myśli państwowej postaci ją personifikujących na świadomość kolejnych pokoleń Polaków, na ich wybory i postawy z dekady na dekadę maleje. Niestety.

Natomiast literatura historyczna poświęcona Józefowi Piłsudskiemu jest nieporównanie obszerniejsza niż ta dotycząca Romana Dmowskiego. Ogromna jest dysproporcja, jeśli chodzi o ich rozpoznawalność, wiedzę o wkładzie w odzyskanie przez Rzeczpospolitą niepodległości, w polskie spory ideowe. Przedstawiona do oceny praca prof. Kawalca znacząco wpływa na zmniejszenie tej dysproporcji, w sposób przekonujący upomina się o godne miejsce Romana Dmowskiego w najnowszych dziejach naszego państwa i narodu. Kreśląc życiorys swego bohatera, Autor wyraźnie jest pod wrażeniem jego niezwyklej umysłowości, wybitnego daru obserwacji, umiejętności syntetyzowania jej rezultatów, logiki rozumowania, talentu organizacyjnego. Szczególną uwagę koncentruje na dojrzewaniu ideowym swego bohatera, na roli politycznej, która mu przypadła w kluczowym dla sprawy polskiej okresie Wielkiej Wojny. Ukazuje ogromną rolę Dmowskiego w procesie ścierania się polskich programów niepodległościowych, dojrzewania sprawy odzyskania przez Polskę niepodległego bytu, znaczący wpływ na dramatyczną konfrontację w kwestii polskiej w łonie ententy, na ostateczny kształt terytorialny odrodzonego państwa i jego miejsce w systemie wersalskim. Zarazem zaznaczyć należy, że ukazuje tę rolę w sposób daleki od apologetyki, doceniając intencje bohatera, kierowanie się przezeń polską racją stanu, interesem ogólnospołecznym, ale zarazem nie kryjąc wątpliwości co do stosowanych przezeń niekiedy metod, bezwzględności i politycznych podstępów, przyzwolenia na stosowanie przemocy, inklinacji do rozwiązywania problemów poprzez prowokowanie konfliktów. Należy w tym kontekście zgodzić się zarazem z konstatacją Autora, iż tak działały ówczesne elity polityczne, że w warunkach bezwzględnej rywalizacji efektywność tego wymagała.

Chronologiczno-rzeczowa konstrukcja pracy jest bardzo funkcjonalna. Pozwala łatwo znaleźć konkretne epizody życia Dmowskiego, wyodrębnić etapy jego kariery politycznej, czy też znaczonego kluczowymi publikacjami rozwoju intelektualnego (ideowego). Wykład umiejętnie łączy warstwę informacyjną z warstwą komentarzową. Nie przytłacza aparatem przypisów, które Autor dozuje bardzo oszczędnie, stosuje w miejscach tekstu rzeczywiście wymagających odsyłacza, wskazania źródła informacji. Bliska popularnonaukowej konwencja narracji dobrze wpływa na lekturę, nie nuży przyczynkarstwem, pozwala łatwo śledzić myśl Piszącego.

Książka Krzysztofa Kawalca bezdyskusyjnie zasługuje, by ją traktować jako poważną kandydaturę do Nagrody im. Janusza Kurtyki. Odpowiada tematowi wiodącemu tegorocznej edycji: *Zanurzeni w przeszłości? Czynniki historyczne formujące współczesnych Polaków*. Prezentuje wysoki poziom merytoryczny i warsztatowy, jej wykład jest komunikatywny, a podstawa materiałowa wyczerpująca. Zdecydowanie wyróżnia się spośród kilku wcześniejszych prób biografii Romana Dmowskiego – m.in. Andrzeja Micewskiego, czy Romana Wapińskiego – zarówno podstawą materiałową, obszernością wykładu, jak i dojrzałością komentarza.

Natomiast poważną wątpliwość budzi kwestia, czy tak obszerna biografia polityka kluczowego dla losów Polski, ale całkowicie marginalnego z punktu widzenia odbiorcy zagranicznego winna być tłumaczona na języki obce. Epizody udziału Romana Dmowskiego w rosyjskiej Dumie państwowej (w mniejszym stopniu), czy paryskiej konferencji pokojowej (w znacznie większym stopniu) to stanowczo zbyt słaby argument taką próbę wyjścia do odbiorcy zagranicznego uzasadniający.

prof. Wojciech Materski (Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk)

POZOSTAŁE KSIĄŻKI FINAŁOWE

**Czechowska Kinga,
Polska dyplomacja wobec „kwestii żydowskiej” w latach 1932–1939,
IPN, Gdańsk–Warszawa 2023, ss. 392.**

Zagadnienie stosunków polsko-żydowskich w pierwszej połowie XX w. jest tematem bardzo popularnym i wciąż budzącym wiele emocji. Na temat kwestii żydowskiej w II RP powstało już kilka opracowań, chociaż niekonieczne z punktu widzenia dyplomacji. Autorka scharakteryzowała problematykę zarówno z perspektywy Warszawy w kontekście wydarzeń politycznych, jak i grup zainteresowanych, a więc różnych organizacji żydowskich. Praca w sposób obiektywny i wyważony prezentuje stanowisko władz polskich oraz jego przedłużenie w postaci aparatu dyplomatycznego. Jest to w tej chwili jedno z najlepszych i najbardziej kompletnych opracowań tej tematyki na polskim rynku wydawniczym.

dr Marcin Szymański (Uniwersytet Łódzki)

Recenzja konkursowa książki

W polskiej historiografii problematyka dziejów ludności żydowskiej w II Rzeczypospolitej Polskiej doczekała się licznych i wartościowych opracowań, by wymienić choćby dzieła profesora Jerzego Tomaszewskiego¹. Tym niemniej, brak było do tej pory zwartej monografii. Książka dr Kingi Czechowskiej wypełnia tę lukę w odniesieniu do działań Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w latach 1932–1939, czyli w końcowym okresie istnienia odrodzonego po latach zaborów państwa polskiego.

Pani doktor Kinga Czechowska jest przedstawicielem młodego pokolenia polskiej nauki. Jest absolwentką Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz pracowniczką Referatu Badań Historycznych Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Bydgoszczy. Mimo młodego wieku, ma za sobą liczne badania archiwalne w ośrodkach naukowych oraz zdobyte stypendia.

Podjęty przez nią temat jest tym istotniejszy, iż pozwala na odkrycie stosunkowo mało dotąd znanej karty historii, jaką była obecność zagadnienia żydowskiego w działaniach polskiego resortu spraw zagranicznych. Zawarte w pracy ustalenia w sposób znaczący korygują istniejące w przestrzeni społecznej półprawdy i uproszczenia funkcjonujące wokół tematu. Dostrzegam w tym główną zaletę recenzowanej monografii. Tym bardziej, że dr Czechowska nie unika trudnych wątków, do których zaliczyć można m.in. zamiary części kół dyplomacji do przeprowadzenia w szeregach resortu antysemitycznej czystki na krótko przed wybuchem II wojny światowej. Z drugiej strony, Autorka udowadnia, że w MSZ przez cały okres międzywojenny pracowały osoby pochodzenia żydowskiego i wniosły one niejednokrotnie duży wkład w ogólne wyniki działań polskiej dyplomacji. Praca została napisana obiektywnie i z poszanowaniem prawideł warsztatu naukowego historyka.

W bazie źródłowej wykorzystanej przez Autorkę uwagę zwracają nie tylko placówki krajowe (Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w Warszawie, zbiory Biblioteki Narodowej), co placówki zagraniczne, takie jak paryskie *Affaires étrangères*, *Archives diplomatique*, *La Courneuve*; *The Central Archives for the History of the Jewish People* w Jerozolimie, *The Central Zionist Archives* w Jerozolimie, londyńskie *The National Archives* oraz *The Parliamentary Archives*. Dr Czechowska wykorzystała również liczne źródła wydane drukiem, częściowo – akty prawne i wybrane tytuły prasy z epoki, istotne pamiątki, a także najważniejszą literaturę przedmiotu, głównie polską i anglojęzyczną. Praca nie jest nazbyt rozbudowana pod względem objętości – całość łącznie z przypisami, bibliografią oraz indeksem osób liczy 394 strony.

¹ J. Tomaszewski, *Zarys dziejów Żydów w Polsce w latach 1918–1939*, Wydawnictwa UW, Warszawa 1990; *idem*, *Mniejszości narodowe w Polsce XX wieku*, Editions Spotkania, Warszawa 1991; *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce w zarysie (do 1950 roku)*, red. *idem*, WN PWN, Warszawa 1993; *idem*, *Preludium zagłady. Wygnanie Żydów polskich z Niemiec w 1938 r.*, WN PWN, Warszawa 1998.

Monografia składa się z pięciu rozdziałów. W pierwszym z nich Autorka poddała analizie, jakie struktury polskiego MSZ były odpowiedzialne za działania na polu „kwestii żydowskiej”. Co ważne, scharakteryzowano również najważniejsze postaci polskiej dyplomacji w odniesieniu do ich stosunku do wspomnianego zagadnienia. Rozdział ów pełni przede wszystkim rolę opisu głównego „aktora” całej pozycji, którym był polski resort dyplomacji.

W kolejnej części opracowania znalazło się miejsce dla przybliżenia polskiej polityki zagranicznej wobec spraw ochrony mniejszości narodowych i uchodźców w systemie Ligi Narodów (wobec ludności żydowskiej). W rozdziale trzecim omówiono stosunek Żydów polskich pozostających poza granicami Rzeczypospolitej do „kwestii żydowskiej” w Polsce, zarówno w odniesieniu do relacji skupisk wychodźczych do Polski, jak i MSZ wobec nich.

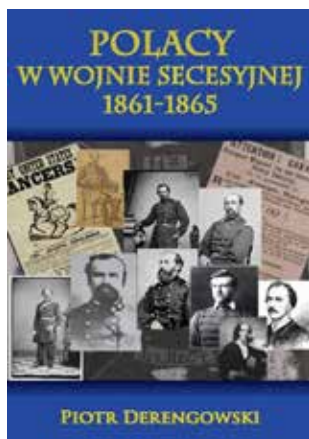
Na odrębny rozdział złożyło się zagadnienie starań polskiej dyplomacji podjętych na rzecz rozwiązania „kwestii żydowskiej”. W moim przekonaniu ta część książki oraz rozdział ostatni są szczególnie istotne. Dlaczego? Przedstawiono w nich plany masowej emigracji Żydów z Polski jako główny, choć nie jedyny mechanizm rozwiązania owego „problemu”. Połączono również zagadnienie emigracji żydowskiej z kreowanymi polskimi postulatami kolonialnymi, opisano wysiłki polskich dyplomatów przeciwko reemigracji polskich Żydów oraz znaczenie ustawy o obywatelstwie z 31 marca 1938 r. Odnoszę wrażenie, że rozdziały te stanowią trzon całego opracowania.

Praca dr Czechowskiej posiada wszystkie cechy klasycznie przygotowanej, solidnej monografii naukowej. Cechuje się wysokim stopniem wykorzystania kluczowych dla tematu źródeł, jasnym i popartym źródłowo wskazywaniem wniosków, a wreszcie – uczciwością i obiektywizmem. Została także napisana z odwagą, ponieważ dotyczy – w mojej opinii – jednej z ciemniejszych kart historii polskiej dyplomacji, trudno bowiem uznać za chwalebne działania w celu usunięcia z kraju części jego obywateli. W całościowej ocenie książki nie bez znaczenia pozostaje uzyskanie przez nią pozytywnych recenzji zarówno ze strony cenionych badaczy dyplomacji (prof. Mariusz Wołos), jak i historii Żydów polskich, by wymienić tu prof. Jolantę Żyndul z Uniwersytetu Warszawskiego.

Tytułem konkluzji chciałbym zauważyć, iż recenzowana praca może stanowić interesujące źródło dyskusji dla części europejskich, amerykańskich oraz izraelskich badaczy zajmujących się sytuacją ludności żydowskiej w przedwojennej Europie. Z uwagi na stosunkowo wąski zakres tematyczny można poddać w wątpliwość, czy monografia po przetłumaczeniu znajdzie uznanie większej liczby czytelników. Jak już wspomniałem, nie należy jednak tego aspektu traktować jako wadę. Książka jest mocną pozycją naukową.

Niniejszym pozwalam sobie poddać pod dyskusję Szanownego Grona wniosek o przyznanie recenzowanej książce pierwszej nagrody w tegorocznej edycji Konkursu.

*dr Damian K. Markowski (Instytut Strat Wojennych
im. Jana Karłowicza w Warszawie)*

**Derengowski Piotr,
Polacy w wojnie secesyjnej 1861–1865,
Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2015, ss. 706.**

Jest to jedyne w polskiej historiografii opracowanie szczegółowo przedstawiające udział Polaków w wojnie secesyjnej, będące owocem wielomiesięcznych kwerend w Stanach Zjednoczonych. Pracę otwiera zarys przebiegu konfliktu, obejmujący zarówno kwestie militarne, jak i dyplomatyczne. W kolejnych partiach tekstu Autor charakteryzuje zbiorowość polskich migrantów w USA, przedstawia tworzone przez nich oddziały wojskowe oraz ich szlak bojowy. Pracę zamyka poczet polskich oficerów wyróżniających się w wojnie, z których większość dotychczas pozostawała nieznana polskiemu czytelnikowi. Uzupełnienie książki stanowi obszerny materiał fotograficzny.

dr Marcin Baranowski (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)

Recenzja konkursowa książki

Doktor Piotr Derengowski jest zatrudniony w Uniwersytecie Gdańskim. Jest najlepszym polskim znawcą dziejów wojny secesyjnej w USA i jednym ze znaczących polskich amerykańistów. Jego ukochanym obszarem badawczym jest wojna secesyjna oraz polska w niej obecność.

Dzieło ukazało się drukiem w 2015 r. jako rozszerzona wersja rozprawy doktorskiej. Zostało dostrzeżone przez polskich badaczy, natomiast nie zainteresowało tzw. szerszej publiczności. Pod względem rozmiarów nie ma sobie równych, jeśli chodzi o polską amerykańistykę, gdyż liczy 706 stron druku, z czego 567 stron stanowi tekst podstawowy. Pod względem jakościowym jest /prawie/ równie wartościowe jak jego objętość. Dzieło jest owocem nie tylko sympatii, ale i miłości Autora do polskich Amerykanów i Polaków w USA. Lecz bez zaangażowania emocjonalnego dzieło to nie mogłoby powstać, co jest też pewnym obciążeniem, gdy emocjonalność bierze górę nad potrzebą chłodnego dystansu. Przygotowując rozprawę, Autor wykonał benedyktyńską pracę nad źródłami, co w efekcie stało się jednym z ważniejszych jej walorów.

O Polakach w wojnie secesyjnej już wiele pisano, ale najczęściej były to przyczynki lub ogólnikowe uwagi na marginesie innych tematów. Dzieło Derengowskiego jest globalnym, gdyż nie tylko prezentuje polskich oficerów i generałów, polskie formacje w wojnie, ale – co może jest jeszcze ciekawsze – poglądy polskiej społeczności na wojnę, w tym jej stosunek do kwestii fundamentalnej, czyli niewolnictwa. Polacy w USA pod tym względem nie byli oryginalni. Ci, co mieszkali na Południu i stanowili zaplecze społeczne wojsk Konfederacji, podzielali poglądy większości i stawali do walki przeciwko wojskom Unii. Ci z kolei, co mieszkali na Północy, a była ich większość, byli w zgodzie z unionistami. Niemniej interesujące są ich opinie na temat społeczeństwa, państwa amerykańskiego, ustroju. Cenne są rozważania Derengowskiego na temat Adama Gurowskiego, arystokraty, abolicjonisty i jednego z najbardziej znanych w Europie i USA polskich intelektualistów tego czasu, którego trzytomowe dzienniki są znakomitą źródłem historycznym, podobnie jak i jego listy/ krytyczne/ do Lincolna. Odkryciem Derengowskiego są teksty Ernestyny Potowskiej-Rose, zaskakujące oryginalnością i świeżością, nawet ze współczesnej perspektywy.

Jednak najwięcej miejsca Derengowski poświęcił polskiemu wysiłkowi militarnemu. Z aptekarską dokładnością rekonstruuje motywy czynu zbrojnego Polaków amerykańskich. Jakie mieli nadzieje? Czy ich czyn przyniesie obudzenie sprawy polskiej w Ameryce? Było to istotne, gdyż wojna secesyjna przypadła na czas wzmożenia patriotycznego w Polsce przed styczniem 1863 r. i następnie na czas powstania styczniowego. Jak te dwa wydarzenia ze sobą się wiązały – stawia pytanie Autor i próbuje na nie odpowiedzieć. Najbardziej znanym polskim uczestnikiem wojny był Włodzimierz Krzyżanowski, twórca Polskiego Legionu. Ważne miejsce w dziejach miał też Kacper Tochman i jego I Brygada Polska. Polacy służyli również jako oficerowie w US. Colored Troops, czyli w pułkach skupiających żołnierzy murzyńskich, zbiegłych niewolników i wolnych. Pierwszym polskim generałem w służbie amerykańskiej był Albin F. Schoepf, któremu Derengowski poświęca więcej miejsca.

Autor koncentruje się na wewnętrznych dziejach polskiej obecności oraz polskich formacji wojskowych. Na skutek tego zabrakło prezentacji ich wpływu na politykę obu walczących ze sobą stron. Zabrakło tego także w zakończeniu, a co mogłoby przyczynić się do wzrostu zainteresowania badaczy amerykańskich dla tematyki rozprawy.

Dzieło jest poprawnie zredagowane, narracja nie jest męcząca, konstrukcja prosta i logiczna. Fascynujące dla czytelnika są załączniki. Niemniej momentami dzieło przytłacza detalicznymi informacjami. Może na skutek tego zabrakło w tekście spostrzeżeń ogólniejszej natury.

W opinii recenzenta książka Derengowskiego jest dobrą kandydatką do Nagrody Fundacji im. Janusza Kurtyki. Jej wersja angielska może zainteresować historyków i publicystów amerykańskich. Może, ale nie musi, ze względu m.in. na jej gabaryty i szczegółowość narracji. Czy zainteresuje badaczy w Europie? Wątpię.

prof. Andrzej Chwalba (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie)

Kornat Marek,
Bolszewizm – totalitaryzm – rewolucja – Rosja. Początki sowietologii i studiów nad systemami totalitarnymi w Polsce (1918-1939), t. 1-2,
Księgarnia Akademicka, Kraków 2003-2004, ss. 379, 398.

Marek Kornat znany jest przede wszystkim jako znakomity historyk polskiej dyplomacji, ale – co warto podkreślić – zajmował się na równie wysokim poziomie polską myślą polityczną. Książka poświęcona początkom polskiej sowietologii dobitnie to udowadnia. Autor omówił wszystkie najważniejsze próby namysłu nad systemem, ideologią oraz praktycznym wymiarem realizacji komunizmu i to nie tylko w Związku Sowieckim. Jest to dzieło bez wątpienia prekursorskie, gdyż w pogłębiony sposób przybliżyło, jak wnikliwie w Polsce potrafiono patrzeć na to, czym jest bolszewizm i jakie skutki może przynieść naszej ojczyźnie oraz całej Europie.

*prof. Rafał Łatka (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego,
Instytut Pamięci Narodowej)*

Recenzja konkursowa książki

Profesor Marek Kornat, którego książka stanowi przedmiot niniejszej recenzji, jest niewątpliwie jednym z najwybitniejszych polskich sowietologów i historyków dyplomacji. Zgłoszona do VIII edycji Nagrody im. Janusza Kurtyki praca pt. *Bolszewizm – totalitaryzm – rewolucja – Rosja. Początki sowietologii i studiów nad systemami totalitarnymi w Polsce (1918–1939)* spełnia kryteria Rady Programowej Fundacji im. Janusza Kurtyki. Wprawdzie została opublikowana na początku XXI w., jednak była to pierwsza krytyczna synteza dorobku polskiej myśli sowietologicznej okresu międzywojennego – m.in. Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie – której to problematyki po roku 1989 r. szerzej przed nią nie podejmowano. Działo się tak mimo tego, iż *sowietolodzy skupieni w wileńskim Instytucie Europy Wschodniej mieli na swym kądzie realne osiągnięcia, ich dorobek był znaczący i wielowątkowy*.

Z perspektywy dwudziestu lat, jakie upłynęły od wydania książki, możemy stwierdzić, iż mamy do czynienia z klasyczną już pozycją polskiej historiografii. Utrzymanie bardzo wysokich walorów merytorycznych zawdzięcza ona obszernej wiedzy Autora i jego dobremu warsztatowi naukowemu (Marek Kornat przeprowadził m.in. kwerendę w archiwach polskich i zagranicznych). Należy dodać, iż Autor nie ograniczył się wyłącznie do dokonania krytycznej analizy dorobku polskich sowietologów w interesującym go okresie, lecz zastosował też analizę porównawczą ich przymyśleń z dorobkiem sowietologii światowej.

Ostatnie wydarzenia na świecie, a zwłaszcza trwająca wojna na Ukrainie, przyczyniły się do tego, iż zagadnienia omawiane w książce Marka Kornata, jak m.in. interpretacja natury bolszewizmu, fenomen totalitaryzmu, czy funkcjonowanie systemu sowieckiego, niewątpliwie zyskały na aktualności. Wnioski płynące z przymyśleń polskich humanistów i sowietologów okresu międzywojennego, którzy przewijali się w książce (m.in. Wiktor Sukiennicki, Stanisław Swianiewicz, Witold Stankiewicz, Franciszek Ancewicz, Seweryn Wysłouch, Jan Kucharzewski, Marian Zdziechowski, Bogumił Jasinowski, Konstanty Grzybowski, Florian Znaniecki, Władysław Leopold Jaworski, Aleksander Hertz, Kazimierz Zakrzewski) mogą być przydatne w analizie działań podejmowanych współcześnie nie tylko przez bezpośrednich kontynuatorów tradycji Związku Socjalistycznych Republik Sowietkich, lecz także różnego rodzaju instytucje, środowiska i nieformalne grupy nacisku funkcjonujące w świecie Zachodu po 1989 r. Jak zauważał Marek Kornat: *Z upływem lat twórcom i badaczom Instytutu Wileńskiego udało się stworzyć przede wszystkim klimat chłodnego obiektywizmu w studiach sowietologicznych. W ich działalności nie liczył się propagandowy komunizm, lecz możliwie wolna od emocji analiza. Sowietolodzy wileńscy starali się utrzymać dystans w ocenie realiów rewolucyjnej Rosji. Takie podejście sprawiło, że ich publikacje w dużym stopniu wytrzymały próbę czasu. Nie zdezaktualizowała się ich warstwa interpretacyjna. Badacze wileńscy stworzyli zaczątek »polskiej szkoły sowietologicznej«*,

której dorobek ma trwałe miejsce w skali europejskiej. Niezwykle ważne jest zatem, iż nie mamy do czynienia z analizami o charakterze powierzchownym, bądź spełniającymi z góry przyjęte oczekiwania, lecz z głębokimi przemyśleniami, popartymi szeroką wiedzą i doświadczeniem osób je tworzących.

Książka Marka Kornata składa się z dwóch tomów, które liczą 379 i 398 stron. Tom pierwszy posiada trzy części, w skład których weszło dziewięć rozdziałów; tom drugi zaś obejmuje część czwartą (trzy rozdziały), zakończenie oraz aneksy. Recenzent za szczególnie interesujące uznał rozdziały pt. *Teoria „upadku cywilizacji Zachodniej” a interpretacje bolszewizmu i Bolszewizm – faszyzm – narodowy socjalizm. Teoria totalitaryzmu w interpretacji prawników i socjologów polskich (do 1939 roku)*, aczkolwiek i w innych zawarto szereg interesujących przemyśleń m.in. na temat autokracji rosyjskiej, stosunku kultury rosyjskiej wobec bolszewizmu, czy uwarunkowań gospodarczych i prawnych sowieckiego systemu.

Praca, jak już wspomniano, ma charakter syntezy, pisana jest przystępnym językiem, jak również posiada aparat naukowy rozsądnej wielkości, w którym autor nie prowadzi odrębnej narracji. Z racji na objętość i bardzo dużą liczbę informacji, książka przeznaczona jest bardziej dla naukowców, aniżeli szerszego grona czytelników. Ponadto niektóre jej fragmenty, np. bardzo obszerny rozdział trzeci pt. *Wokół instytucjonalizacji studiów sowietologicznych w Polsce (1918–1939)*, mogą być trudne do przyswojenia dla obiorcy zagranicznego, zwłaszcza „masowego”.

Ocenie Rady Programowej pozostawić należy kwestię tego, na ile ta niewątpliwie bardzo ważna i cenna książka spełnia kryteria stawiane laureatowi specyficznego rodzaju nagrody, jaką jest przetłumaczenie na język obcy i promocja zagraniczna. Recenzent uważa, iż istnieją silne argumenty za pozytywną odpowiedzią na tak postawione pytanie i chciałby ją rekomendować Radzie. Warto w tym kontekście zwrócić uwagę na fakt, o którym wspomniał Marek Kornat i który wydaje się być idealnym podsumowaniem niniejszej recenzji:

[...] Nie sposób oprzeć się wrażeniu, że mamy do czynienia z ustaleniami, które zachodnia historiografia powojenna podawała już wielokrotnie, traktując jako własne dokonania, podczas gdy do myśli często identycznych [...] dochodzili wcześniej polscy obserwatorzy i analitycy Rosji Sowieckiej. [...] Z powodu ograniczonego zasięgu języka polskiego sowietolodzy polscy nie zdołali ochronić i przechować swoich »praw autorskich« na interpretacje, które wprowadzili do nauki, a którymi dzisiaj »gospodaruje« historiografia zachodnia, jako dorobkiem bezspornie własnym. [...] dlatego jest naszym obowiązkiem zwrócić uwagę na ten stan rzeczy. Nie chodzi tu wszakże o jakiegokolwiek dopatrywanie się wyolbrzymionych zasług w dokonaniach polskich badaczy, lecz obiektywne oddanie im sprawiedliwości.

dr Przemysław Benken (Instytut Pamięci Narodowej)

POZOSTAŁE PRACE KONKURSOWE

Bechta Mariusz, Muszyński Wojciech J., *Przeciwko Pax Sovietica. Narodowe Zjednoczenie Wojskowe i struktury polityczne ruchu narodowego wobec reżimu komunistycznego 1944–1956*, IPN, Warszawa 2017, ss. 599.

Książka przygotowana przez duet warszawskich historyków jest pierwszą monografią Narodowego Zjednoczenia Wojskowego, będącego ważną strukturą antykomunistycznego podziemia związanego z szeroko rozumianym ruchem narodowym. Mariusz Bechta i Wojciech Muszyński nie tylko kompetentnie przedstawili struktury i działalność NZW, ale także omówili aktywność tej organizacji w szerokim kontekście historycznym, a szczególnie z uwzględnieniem jej podejścia do systemu komunistycznego w Polsce. Warto także zapoznać się z sylwetkami najważniejszych dowódców NZW zaprezentowanych przez Autorów, by przekonać się, jak głęboko na ich życiu odcisnęła się aktywność w konspiracji.

prof. Rafał Łatka (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Instytut Pamięci Narodowej)

Brzechczyn Krzysztof, *Umysł solidarnościowy. Geneza i ewolucja myśli społeczno-politycznej „Solidarności” w latach 1980–1989*, IPN, Poznań–Warszawa 2022, ss. 376.

Książka przedstawia ewolucję solidarnościowej myśli społeczno-politycznej w latach 1980–1989. Podziały i różne spojrzenia na walkę z systemem komunistycznym były widoczne niemal od początku. Po wprowadzeniu stanu wojennego w grudniu 1981 r., oprócz ugodowego podejścia do komunistów, wyróżniły się dwie alternatywne linie: radykalno-niepodległościowa i ugodowo-prawicowa. Badacz z zachowaniem daleko idącej ostrożności, stara się uchwycić i opisać w wyważony sposób ten proces ewolucji myśli politycznej. Książka ukazuje bogactwo myśli „Solidarnościowej”, jak i jej złożoność.

dr Krzysztof Łagojda (Instytut Pamięci Narodowej)

Dworaczek Kamil, *Niezależne Zrzeszenie Studentów 1980–1981*, IPN, Wrocław 2016, ss. 506.

Książka przedstawia pierwsze 16 miesięcy istnienia Niezależnego Zrzeszenia Studentów od września 1980 r. do grudnia 1981 r. Dzięki niej dowiadujemy się nie tylko jak funkcjonowało środowisko studenckie, NZS, ale również jakie działania podejmowano, aby poszerzyć autonomię uczelni, na których studiowali. Autor zaznacza, że nadrzędnym i najważniejszym celem była walka (wraz z „Solidarnością”) z komuną. NSZ nie miało stanowić przeciwwagi dla „Solidarności” – jak podkreśla autor – ale była to studencka odpowiedź na niemożność wstąpienia młodych ludzi do Związku. Władze komunistyczne długo czekały z rejestracją NSZ, a po wprowadzeniu stanu wojennego został on ponownie zdelegalizowany. Dopiero w 1989 r. NSZ na trwałe rozpoczął legalną działalność.

dr Krzysztof Łagojda (Instytut Pamięci Narodowej)

Dworaczek Kamil, *W cieniu radioaktywnej chmury. Konsekwencje katastrofy czarnobylskiej w Polsce*, IPN, Wrocław–Warszawa 2022, ss. 340.

Jest to pierwsze historyczne opracowanie na polskim rynku wydawniczym, które przybliży przebieg wydarzeń poprzedzających wybuch reaktora jądrowego w Czarnobylskiej Elektrowni Jądrowej im. W. Lenina oraz jego konsekwencje dla PRL. Autor na podstawie szerokiej kwerendy archiwalnej skupia się na polskim spojrzeniu na katastrofę. Odpowiada na wiele ciekawych pytań i obala mity związane z katastrofą. Przybliży czytelnikowi nie tylko, jaki szereg fatalnych w skutkach decyzji doprowadził do wybuchu reaktora, ale także szczegółowo omawia politykę dezinformacyjną ZSRS. Dużo miejsca poświęca polityce informacyjnej polskiego rządu, wyróżniając nie tylko działania Wojciecha Jaruzelskiego, ale przede wszystkim rzecznika rządu Jerzego Urbana, który manipulował informacjami przekazywanymi Polakom. Po tę książkę powinien sięgnąć każdy, kto interesuje się historią katastrofy w Czarnobylu.

dr Krzysztof Łagojda (Instytut Pamięci Narodowej)

Kaczyński Adam Rafał, *Sowietyzacja Wołynia 1944–1956*, IPN, Warszawa 2022, ss. 336.

Wołyń w polskiej świadomości historycznej postrzegany jest przede wszystkim przez pryzmat ludobójstwa dokonanego na Polakach przez ukraińskich nacjonalistów w czasie II wojny światowej. W rzeczywistości jest to region o bardzo długiej i interesującej historii, również powojennej. Właśnie tym mało znanym fragmentem dziejów zajął się R. A. Kaczyński, przybliżając politykę sowietyzacji tego obszaru prowadzoną przez ZSRR w latach 1944–1956. Polityka ta wpisywała się w okrutne działania wobec obywateli polskich, ale i ukraińskich, z których znany był Związek Sowiecki już wcześniej: wysiedlenia, represje, morderstwa polityczne, kolektywizacja to tylko niektóre z elementów, jakie znajdziemy w książce. Praca jest bardzo ważna dla polskiego czytelnika, dla którego wiele z tych wydarzeń może być nieznanymi, a często wpływa na dzisiejsze postrzeganie stosunków polsko-rosyjskich, polsko-ukraińskich, ale też ukraińsko-rosyjskich.

dr Marcin Szymański (Uniwersytet Łódzki)

Keselman Szulim, *Wspomnienia Ocalonego. Wołyń 1941–1944*, red. Katarzyna Pawlak-Weiss, IPN, Wrocław–Warszawa 2022, ss. 246.

Pamiętnik z perspektywy nastoletniego żydowskiego chłopca przedstawia wydarzenia, jakie rozegrały się na Wołyniu w latach 1941–1944. Przejmująca relacja opisuje organizację getta w Łokaczach, panujące w nim warunki życia oraz losy pamiętnikarza po ucieczce z getta. Świadczenie stanowi dowód bohaterstwa polskiej rodziny Stemporowskich, która przez pół roku ukrywała Kaselmana, a później została zaliczona do grona Sprawiedliwych wśród Narodów Świata. Pamiętnik opatrzone krytycznym wstępem zawierającym m.in. informacje o specyfice województwa wołyńskiego w II Rzeczypospolitej oraz ciekawym materiałem fotograficznym.

dr Marcin Baranowski (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)

Koreś Daniel, *W cieniu wyroku na miasto. Pułkownik dyplomowany Józef Szostak „Filip” (1897–1984). Biografia szefa Oddziału III i szefa operacji KG AK, IPN, Wrocław–Warszawa 2023, ss. 768.*

Książka Daniela Koresia nie jest – jak można byłoby zakładać – typową biografią. Ma ona charakter pretekstowy. Życiorys bohatera kreślony jest w bardzo szerokiej perspektywie. Oprócz życiorysu płk. Szostka, poznajemy realia I wojny światowej, walkę o granice Polski w 1918 r., nieznane epizody wojny polsko-bolszewickiej, życie zawodowego oficera II RP itd. Szostak, jako oficer Oddziału III Sztabu Głównego WP był odpowiedzialny za przygotowanie planów mobilizacyjnych i operacyjnych na wypadek wojny ze Związkiem Sowieckim. Przytoczone przez autora informacje rzucają zupełnie nowe światło na przygotowanie WP do wojny w 1939 r. Sztab Główny zakładał, że większym zagrożeniem dla niepodległości Polski jest ZSRS, a nie Trzecia Rzesza. Plany w przypadku wojny na dwa fronty zakładały nieuchronną klęskę. Koreś główny punkt ciężkości swojej książki kładzie na okres przygotowania i wybuchu powstania warszawskiego. Szostak w 1941 r. został skierowany do Oddziału III Operacyjnego. Od 1943 r. był szefem Oddziału Operacyjnego w dowództwie armii PPP. Był przeciwnikiem zbyt wczesnego i nieprzemyślanego rozpoczynania działań w Warszawie.

dr Krzysztof Łagojda (Instytut Pamięci Narodowej)

Kozłowski Tomasz, *Anatomia rewolucji. Narodziny ruchu społecznego „Solidarność” w 1980 roku, IPN, Warszawa 2017, ss. 472.*

Praca Tomasza Kozłowskiego szczegółowo pokazuje narodziny „Solidarności”, ale nie jest książką skoncentrowaną tylko na historii wydarzeniowej. Jednym z problemów, które postawił Autor, była kwestia zdefiniowania form oporu wobec władzy komunistycznej. Odpowiedź została udzielona w oparciu o badania historyczne, ale także o teorie z zakresu nauk społecznych. Przyjęcie takich założeń metodologicznych wpłynęło na zawartość pracy, która oprócz opisu protestów, przedstawia głęboką analizę mechanizmów mobilizacji społecznej. Książka wzbogacona jest obszernym aneksem. Znalazły się w nim zestawienia porządkujące chronologię i pokazujące rozwój ruchu latem i jesienią 1980 roku.

dr Marcin Baranowski (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)

Majchrzak Grzegorz, *Rozpracowanie organów kierowniczych NSZZ „Solidarność” przez Służbę Bezpieczeństwa 1980–1982*, IPN, Warszawa 2021, ss. 480.

Grzegorz Majchrzak od wielu lat prowadzi badania dotyczące funkcjonowania Solidarności, zarówno w okresie jej legalnego (z punktu widzenia władz PRL) istnienia, jak i po wprowadzeniu stanu wojennego. W najnowszej monografii podjął niezwykle ciekawy temat inwigilacji struktur kierowniczych tego wielkiego ruchu społecznego. Uznanie budzi omówienie tej problematyki w całościowy i syntetyczny sposób. Podkreślić należy, że Majchrzakowi udało się nie tylko opisać podjętą problematykę, ale także przeprowadzić ocenę skuteczności działań aparatu bezpieczeństwa oraz wyznaczyć nowe problemy badawcze. Wyrażam nadzieję, że dr Majchrzak opisie także inwigilację podziemnej „Solidarności”.

prof. Rafał Łatka (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Instytut Pamięci Narodowej)

Musiał Filip, *Podręcznik безпеki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989)*, wyd. III, IPN, Kraków – Warszawa 2019, ss. 392.

Przedstawiona praca wypełnia lukę na rynku wydawniczym w zakresie opracowania dotyczącego samej Służby Bezpieczeństwa pod kątem metodologicznym i teoretycznym. Lata pracy z dokumentami Instytutu Pamięci Narodowej pozwoliły Autorowi na kompleksowe opisanie środków, metod i form pracy operacyjnej oraz ich ewolucji na przestrzeni kolejnych dziesięcioleci. Rzeczowe opisy dają wgląd w istotę SB i charakter jej działalności pod kątem technicznym i praktycznym, a nie jak dotąd, przez pryzmat działań wobec grup i osób represjonowanych. Warto podkreślić, że książka jest dostępna bezpłatnie w wersji cyfrowej, co pozwala na dotarcie do wszystkich zainteresowanych.

dr Marcin Szymański (Uniwersytet Łódzki)

Siedziako Michał, *Bez wyboru. Głosowania do Sejmu PRL (1952–1989)*, IPN, Warszawa 2018, ss. 408.

To pierwsza tak szczegółowa i obszerna monografia traktująca o wyborach do Sejmu PRL. Nikt do tej pory nie podjął całościowego przeglądu wszystkich wyborów, które odbyły się w Polsce za rządów komunistów. Jak wiadomo, nie opierały się one na demokratycznej legitymacji. Marginalne poparcie dla komunistów pokazały pierwsze sfałszowane i zmanipulowane wybory roku 1947. W następnych latach Polski „ludowej”, mimo iż regularnie przeprowadzano wybory sejmowe, ich wyniki były z góry rozstrzygnięte. O podziale mandatów poselskich decydowały gremia kierownicze PZPR, a nie głos ludu. Michał Siedziako omawia ogólnie system wyborczy w ZSRS i innych krajach bloku, porównując go do realiów PRL. Charakteryzuje wybory pod kątem formalnym i prawnym, a następnie przedstawia ich ciemną stronę, pełną fałszerstw, manipulacji i wpływu aparatu represji.

dr Krzysztof Łagojda (Instytut Pamięci Narodowej)

Sikora Mirosław, *Black Box. Wywiad jako instrument transferu technologii i wsparcia decyzji ekonomicznych w PRL 1955–1990*, IPN, Katowice–Warszawa 2021, ss. 1039.

Historia gospodarcza i polityczna wiążą się w sposób oczywisty, natomiast w przypadku okresu 1945–1989 jest to związek szczególny. Gospodarka PRL-u kierowana była przez władze państwowe, a w zasadzie przez partię komunistyczną. Z jednej strony przemysł krajowy uzależniony był od technologii zachodnich, z drugiej – od tamtejszego popytu na polskie towary (eksport miał finansować niezbędne zakupy zagraniczne). W tak skonstruowanym systemie każda technologia pozyskana bezkosztowo, a więc ukradzioną, była niezwykle cenna. O tym właśnie napisał M. Sikora, przedstawiając, w jaki sposób tajne służby PRL-u zaprzęgnięte zostały do pracy o charakterze szpiegostwa przemysłowego. Jak wynika z jego badań, skala ta była znaczna, choć wymierne efekty tej działalności bardzo różne. Obszerne opracowanie stanowi pasjonującą lekturę o wysokich walorach poznawczych, nie tylko w zakresie historii politycznej, ale też stosunków międzynarodowych, pozycji polskiego przemysłu, jego relacji z zachodnimi partnerami, a także kontaktów na linii służby specjalne–partia–przemysł.

dr Marcin Szymański (Uniwersytet Łódzki)

Spałek Robert, *Na licencji Moskwy. Wokół Gomułki, Bermana i innych (1943–1970)*, IPN, Warszawa 2020, ss. 592.

Książka Roberta Spałka opowiada o działaniach, postawach i celach Władysława Gomułki, Jakuba Bermana oraz innych czołowych polityków PPR i PZPR w dążeniu do władzy. Autor tworzy narrację o ludziach, którzy po II wojnie światowej weszli w skład nowej państwowej elity z nadania Moskwy. Książka przedstawia nie tylko historię władzy w latach 1943–1970, ale przede wszystkim jej zakulisowe rozgrywki, które nie były znane szaremu obywatelowi, jak również niżej usytuowanych w partyjnej drabinie aparaczykom. Autor wskazuje na uwikłania i uwarunkowania, którym zostali poddani przez Kreml komuniści rządzący Polską „ludową”. Choć książka opisuje życiorysy, charaktery i działania Gomułki – jako najdłużej rządzącego I sekretarza KC PPZR – oraz Bermana – szarej eminencji polskiego stalinizmu – nie brakuje w niej odniesień do innych czołowych postaci monopartyjnej wówczas sceny politycznej.

dr Krzysztof Łagojda (Instytut Pamięci Narodowej)

Surmacz Ryszard, *Przeszłość dla przyszłości. 1000 lat dziejów. Rozmowy o Śląsku z prof. Franciszkiem Antonim Markiem*, Multipress, Lublin 2023, ss. 433.

Od wielu lat popularnym gatunkiem literackim w Polsce są tzw. wywiady-rzeki, przeprowadzane z wybitnymi politykami, twórcami, osobami życia publicznego – w tym także z historykami. Ryszard Surmacz w przeszłości przeprowadził już taki książkowy wywiad z prof. Anną Pawełczyńską. Tym razem jego rozmówcą był wybitny badacz dziejów Śląska prof. Franciszek Marek. W publikacji można znaleźć wiele interesujących wątków, a wśród nich chyba najważniejszym tematem są związki Śląska z Polską. Profesor Marek jest rozmówcą bardzo ciekawym, w erudycyjny sposób przybliżającym tysiąc lat dziejów regionu, który opisywał w swoich licznych pracach naukowych.

prof. Rafał Łatka (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Instytut Pamięci Narodowej)

Turejko Tomasz, *Zbrodnia wołyńska w świetle prawa międzynarodowego*, IPN, Warszawa 2023, ss. 240.

Zbrodnia wołyńska, wydarzenia wołyńskie, ludobójstwo na Kresach – to określenia tych samych, dramatycznych wydarzeń sprzed ośmiu dekad, które do dziś kładą się cieniem na stosunkach polsko-ukraińskich. Przez wiele lat sprawa ta była wykorzystywana w rosyjskiej polityce historycznej, mając na celu poróżnienie obu stron na gruncie minionych wydarzeń. W ten nurt wpisało się wiele pozycji o wątpliwej wartości merytorycznej – niestety, w świadomości historycznej Polaków i Ukraińców wciąż brak rzetelnej wiedzy na ten temat. T. Turejko podjął się trudnego zadania spojrzenia na zbrodnię z punktu widzenia prawa międzynarodowego, ponadto zarysował szeroki kontekst historyczny. Praca jest bardzo rzetelnym opracowaniem, zawierającym nowe, interesujące interpretacje pod kątem prawnym, co zasługuje na uznanie i zainteresowanie nie tylko historyków, ale wszystkich zainteresowanych trudnymi relacjami polsko-ukraińskimi w XX wieku.

dr Marcin Szymański (Uniwersytet Łódzki)

Witkowska-Krych Agnieszka, *Dziecko wobec Zagłady. Instytucjonalna opieka nad sierotami w getcie warszawskim*, Wydawnictwo ŻIH, Warszawa 2022, ss. 530.

W tej przejmującej pracy Autorka przedstawia opiekę świadczoną przez zakłady stałego pobytu dla żydowskich sierot na terenie getta warszawskiego od jego powstania aż do całkowitej likwidacji. Działalność instytucji opiekuńczych została scharakteryzowana jako forma oporu cywilnego wobec niemieckiego okupanta. Pierwsza partia książki wprowadza czytelnika w zagadnienia związane z tradycją opieki nad dziećmi w kulturze żydowskiej oraz życiem w realiach okupacji. Kolejne części szczegółowo pokazują problemy, z jakimi zmagaly się instytucje opiekuńcze, funkcjonując w warunkach degradacji roli rodziny oraz pozycji społecznej dziecka. Autorka pokazała systemowe, okrutne działania Niemców w stosunku do sierot i podkreśliła pełną poświęcenia postawę pracowników domów opieki i schronisk, wśród których wielu do końca nie opuściło swoich podopiecznych, idąc z nimi na śmierć.

dr Marcin Baranowski (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)

Wodzyński Artur, *Na pustynnym szlaku. Życie codzienne żołnierzy Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich*, Wydawnictwo Muzeum Wojsk Lądowych, Bydgoszcz 2023, ss. 318.

Monografia dotyczy jedynej polskiej wielkiej jednostki sił lądowych, która w okresie II wojny światowej uczestniczyła w walkach poza europejskim teatrem wojny. W dodatku Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich charakteryzowała się niezwykle wysokim odsetkiem żołnierzy ze średnim i wyższym wykształceniem, co wpływało na sposób dowodzenia jej oddziałami. Na podstawie materiałów archiwalnych i licznych źródeł narracyjnych Autorowi udało się przedstawić okoliczności powstania Brygady, trudny szlak jej żołnierzy na obczyźnie, jak również elementy codziennego życia i służby wojskowej. W zaprezentowaniu tych zagadnień, oprócz warsztatu historyka wojskowości, Autorowi pomagało bogate doświadczenie rekonstruktora historycznego. Pracę można zaliczyć do nurtu „nowej historii wojskowej”, napisana jest przejrzystym, żywym stylem, przyjemnym w odbiorze.

dr Marcin Baranowski (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)

Wołoszyn Jacek Witold, *Niepodległościowa konspiracja młodzieżowa na ziemiach polskich w latach 1944/1945–1956*, IPN, Lublin–Warszawa 2019, ss. 680.

W dobie licznych publikacji dotyczących Polskiego Państwa Podziemnego oraz tzw. drugiej konspiracji, wywodzącej się z tradycji AK, czy NSZ, brakowało ujęcia omawiającego działalność i walkę organizacji młodzieżowych z systemem komunistycznym w powojennej Polsce. Organizacje te funkcjonowały niezależnie od formacji związanych z AK, DSZ, Zrzeszeniem „WiN” i innych. Mimo iż działania grup młodzieżowych były nieskoordynowane w skali ogólnopolskiej, częstokroć naiwne i słabo zakonspirowane, a co za tym idzie, skazane na niepowodzenie, stanowią one istotną i nierozrwalną część tzw. drugiej konspiracji. Monografia autorstwa Jacka Wołoszyna stanowi pierwsze tak obszerne kompendium wiedzy o zjawisku młodzieżowej konspiracji w Polsce po II wojnie światowej. Autor, oprócz wskazania z imienia i nazwiska organizatorów i członków, przedstawia ich cele. Wyłania się z nich obraz patriotycznej młodzieży, wierzącej w sens dalszego oporu społecznego i walki za wszelką cenę z nieludzkim systemem komunistycznym.

dr Krzysztof Łagojda (Instytut Pamięci Narodowej)

Woźniewska-Działak Magdalena, *W poszukiwaniu koncepcji narodu. Między historią idei a historią i antropologią kultury polskiej XIX wieku*, WN UKSW, Warszawa 2022, ss. 550.

Celem pracy jest przedstawienie dziewiętnastowiecznej ewolucji polskich wyobrażeń o państwie i narodzie na podstawie zbioru tekstów kultury. Pierwsza część książki wprowadza czytelnika w problematykę myślenia Polaków o sobie jako o narodzie pozbawionym własnego państwa. W tej partii tekstu Autorka dokonuje bilansu dotychczasowego stanu naszej wiedzy, przygotowując pole do zastanowienia się nad kwestiami szczegółowymi, które znajdują się w drugiej części książki. Tworzy ją czternaście studiów poświęconym analizie tekstów takich postaci jak m.in.: Jan Paweł Woronicz, Maurycy Mochnacki, Adam Mickiewicz, Karol Libelt, Cyprian Kamil Norwid, Józef Ignacy Kraszewski, Zygmunt Szczęśny Feliński, czy Zygmunt Miłkowski.

dr Marcin Baranowski (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)

Wójcik Bogusław, *„Być pomocnikiem partii”. Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej w służbie PZPR i ideologii marksistowsko-leninowskiej*, IPN, Rzeszów–Warszawa 2023, ss. 640.

Badania nad dziejami Kościoła katolickiego w PRL systematycznie się rozwijają, ważnym ich aspektem jest badanie struktur oraz organizacji antykościelnych tworzonych przez władze komunistyczne. W ten nurt badawczy bardzo dobrze wpisuje się książka Bogusława Wójcika, który w całościowy sposób opisał funkcjonowanie Towarzystwa Krzewienia Kultury Świeckiej. Jest to pierwsza monografia dotycząca problematyki aktywności TKKS i – co warto podkreślić – Autor kompetentnie opisał zarówno strukturę tej organizacji, jej ideologię oraz bezpośrednie związki z Polską Zjednoczoną Partią Robotniczą (której wpływ na działalność TKKS był bardzo głęboki).

prof. Rafał Łatka (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Instytut Pamięci Narodowej)

Wylegała Anna, *Był dwór, nie ma dworu. Reforma rolna w Polsce*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2021, ss. 391.

Zagadnienia nacjonalizacji, reprivatyzacji i prywatyzacji to jedne z tych nielicznych w historii, które wciąż budzą wiele emocji społecznych i politycznych. Ze względu na opieszałość, nieprawidłowości i niedopatrzienia podczas każdego z wymienionych procesów, wciąż jest to temat aktualny. Autorka podjęła się trudnego zadania opracowania skutków reformy rolnej nie tylko z punktu widzenia politycznego i gospodarczego, ale przede wszystkim społecznego, co wyróżnia tę pozycję wśród innych. Jednocześnie nie jest to typowa praca o przeszłości – narracja w sposób odważny sięga do czasów współczesnych, wskazuje na zakorzenienie współczesnych problemów w przeszłości, pokazuje źródła napięć społecznych, awansów i degradacji społecznych dotyczących całych rodzin. Interdyscyplinarne podejście łamie stereotypowe podejście do przeszłości, zachowując jednocześnie reżim naukowy przy przystępnej formie, co nie jest częste. Książka wypełnia lukę na rynku wydawniczym pomiędzy opracowaniami historii gospodarczej i społecznej a pozycjami o charakterze antropologicznym, doskonale łącząc obie perspektywy.

dr Marcin Szymański (Uniwersytet Łódzki)

Wysocki Wiesław Jan, *Polonia Christiana. Szkice z dziejów Polski Chrześcijańskiej*, IW PAX, Warszawa 2014, ss. 368.

Wiesław Jan Wysocki jako historyk dał się poznać przede wszystkim z publikacji dotyczących środowiska piłsudczykowskiego oraz szeroko pojętej aktywności środowisk patriotycznych w XX wieku. Był m.in. autorem jednej z pierwszej biografii Witolda Pileckiego, ze szczególnym uwzględnieniem jego działalności konspiracyjnej. W przypadku publikacji *Polonia Christiana* Autor ten bada związki polskości z chrześcijaństwem. Jest to szeroko ujęty zamysł zaprezentowania, w jak głęboki sposób wiara katolicka wpłynęła na polskie dzieje i polską tożsamość. Wysocki wprost stwierdza, że siłą polskiego patriotyzmu jest jego bliski związek z chrześcijaństwem.

prof. Rafał Łatka (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Instytut Pamięci Narodowej)

**Wyżga Mateusz, *Chłopstwo. Historia bez kra-
wata*, Znak Horyzont, Kraków 2022, ss. 496.**

Tzw. ludowy zwrot w literaturze historycznej trwa już kilka lat, a charakteryzuje się skupieniem uwagi na chłopach, czyli najliczniejszej warstwie społecznej w dawnej Polsce. Z jednej strony wydaje się to czymś pozytywnym, z drugiej jednak niektórzy autorzy próbują pisać historię na nowo, ignorując dotychczasowe badania, bądź otwarcie je krytykując. Pozycji tego rodzaju powstało już przynajmniej kilka, z czego niektóre przedstawiają bardzo niewielką wartość poznawczą. Niejako w kontrze do tego trendu znajduje się książka M. Wyżgi, historyka o dobrym warsztacie, który w sposób rzeczowy i przystępny wyjaśnił zawiłości losów warstwy chłopskiej, jednocześnie odkłamując pewne mity i nieudomówienia, które znalazły się w innych, gorzej osadzonych metodologicznie książkach. Praca prezentuje aktualny stan wiedzy na temat chłopstwa i wsi, jednocześnie kierowana jest do szeroko rozumianego odbiorcy. Być może będzie stanowić przeciwwagę dla popularnych, lecz mało wartościowych prac, roszczących sobie prawo do pisania historii na nowo.

dr Marcin Szymański (Uniwersytet Łódzki)

NAGRODA PRZYJACIEL FUNDACJI IM. JANUSZA KURTYKI

Nagroda Przyjaciół Fundacji im. Janusza Kurtyki jest dorocznie wręczana przez Fundację tym osobom i podmiotom, które wykazują się szczególnymi i wieloaspektowymi przejawami współpracy z organizacją. Utożsamiają się z jej misją, promują jej działalność, a także przyczyniają się do upamiętniania osoby i spuścizny Patrona, prof. Janusza Kurtyki. Nagroda umacnia dotychczasowe relacje, kreśląc perspektywę dalszej kooperacji.

Po raz pierwszy, w 2021 r. przyznano ją dr. Jarosławowi Szarkowi, Filipowi Frąckowiakowi oraz Adamowi Kalicie. Przyczynili się oni do uhonorowania prof. Kurtyki w przestrzeni publicznej polskich miast.

W 2022 r. Nagrodą wyróżniono kolejne 3 osoby w zamian za ich zaangażowanie na polu zebrania oraz popularyzowania myśli i dorobku naukowego prof. Kurtyki poprzez opracowanie lub zainicjowanie okolicznościowych wydawnictw. Byli to: prof. Filip Musiał, dr Waldemar Bukowski oraz dr Wojciech Frazik.

W 2023 r. nagrodzono Alinę Czerniakowską. Doceniono jej film dokumentalny pt. *„Trwajcie!” Janusz Kurtyka. Instytut Pamięci Narodowej 2005–2010* (2011).

W 2024 r. uhonorowano ks. Władysława Palmowskiego.

Ks. Władysław Palmowski – kapłan rzymskokatolicki, kanonik R.M., związany m.in. z Ruchem Światło-Życie. Proboszcz parafii pw. św. Wojciecha w Rozłazinie i św. Bartłomieja Apostoła w Morawicy. Działacz społeczny, opiekun osób potrzebujących, od początku związany z „Solidarnością”. W latach 90. XX w. organizator pomocy dla pracowników likwidowanych Państwowych Gospodarstw Rolnych.

W okresie stanu wojennego kapelan „Solidarności” i osób represjonowanych przez władze komunistyczne w Krakowie-Nowej Hucie, organizator pomocy dla strajkujących, internowanych, aresztowanych, ukrywających się i ich rodzin. Tworzył pierwsze struktury podziemnej „Solidarności”. Referent Duszpasterstwa Ludzi Pracy i kapelan Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Represjonowanych w Specjalnych Obozach Wojskowych. Odprawiał Msze św. za Ojczyznę w parafii pw. Matki Bożej Królowej Polski w Krakowie-Bieńczycach, organizując jednocześnie duszpasterstwo dla środowisk robotniczo-inteligenckich. W latach 1986–1987 rozpracowywany przez SB.

Zaangażowany na polu upamiętniania, zwłaszcza historii obozu KL Stutthof (renowacje mogił zamordowanych więźniów, budowa kościoła-pomnika w Nawczu w hołdzie ofiarom marszu śmierci z 1945 r.), czy Polaków walczących o wolność. W parafii w Morawicy sprzyjał działalności organizacji

patriotycznych, inicjując przy tym budowę pomników „Polskie Orły”, „Niezlomnym – Ojczyzna”, czy przestrzeni „Polska Góra Przemienienia” ze ścieżką dydaktyczną „Dzieje Narodu Polskiego” i popiersiami osób zasłużonych dla niepodległości. Autor takich publikacji jak: *Dzieje parafii Rozłazino* (2000), *Nawcz. Miejsce pamięci ofiar Marszu Śmierci więźniów KL Stutthof – Kościół-Pomnik pw. Błogosławionych ks. bpa Michała Kozala, ks. Wincentego Stefana Frelichowskiego, ks. abpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego i 107 męczenników z okresu II wojny światowej* (2000), *Był taki czas* (2001), *VIII wieków wiary, 270 lat świętyni: Morawica na progu trzeciego tysiąclecia* (2019), *Kościół a ludzie pracy w świadectwach. Kraków-Nowa Huta 13.XII.1981 – 09.V.1988. W 30. rocznicę stanu wojennego w Polsce* (2011).

Odznaczony tytułem „Zasłużony dla NSZZ Solidarność Regionu Małopolskiego” (2015), nagrodą Instytutu Pamięci Narodowej „Kustosz Pamięci Narodowej” (2021), Krzyżem Służby Niepodległości (2023).

Z inspiracji ks. Władysława Palmowskiego, w 2014 r. nastąpiło uroczyste odsłonięcie popiersia prof. Janusza Kurtyki w parafii w Morawicy. Upamiętniono w ten sposób zainicjowanie przez niego profesjonalnych badań nad polskim podziemiem antykomunistycznym w latach 1944–1963, kierowanie IPN oraz tragiczną śmierć w katastrofie smoleńskiej. Był to pierwszy w Polsce pomnik Patrona Fundacji.

SZKOŁA PAST AND FUTURE – „KIERUNEK: UKRAINA!”

W 2022 r. Fundacja im. Janusza Kurtyki zaangażowała się w materialną pomoc dla walczącej Ukrainy w obliczu pełnoskalowej inwazji państwa rosyjskiego na ten suwerenny kraj¹. Jednocześnie koordynowała serię wydarzeń merytorycznych, traktujących o historii i współczesności stosunków polsko-ukraińskich, rozpatrywanych często w kontekście geopolityki rosyjskiej (sowieckiej)².

W 2024 r. Fundacja przeprowadziła kurs dokształcający, Szkołę Past and Future – „Kierunek: Ukraina!”. W ramach projektu dążyliśmy do kształtowania w uczestnikach postawy aktywnych obywateli wyposażonych w wiedzę i umiejętności rozwiązywania problemów kluczowych dla polskiej polityki publicznej w obszarze polityki pamięci w relacjach polsko-ukraińskich, a także do realnego wsparcia państwa polskiego na tym kierunku poprzez wypracowanie przez uczestników, przy współudziale partnerów, racjonalnych i skutecznych recept dla tych relacji.

1 *Przegląd Przeszłość/Przyszłość 2023. Algorytmy historii*, red. D. Bębnowski, A. Goszczyński, Fundacja im. Janusza Kurtyki, Warszawa 2023, s. 14–18.

2 Zob. np.: *Historia, prawda, teraźniejszość. Jak prowadzić stosunki międzynarodowe w kontekście przeszłości? Diagnozy, recepty, zapis debat*, red. D. Bębnowski, Fundacja im. Janusza Kurtyki, Warszawa 2019, s. 225–273; *Historia, prawda, teraźniejszość. Jak prowadzić stosunki międzynarodowe w kontekście przeszłości? 2.0. Diagnozy, recepty, zapis debat*, red. D. Bębnowski, Fundacja im. Janusza Kurtyki, Warszawa 2020, s. 229–254; *Historia, prawda, teraźniejszość. Jak prowadzić stosunki międzynarodowe w kontekście przeszłości? 4.0. Diagnozy, recepty, zapis debat*, red. D. Bębnowski, A. Goszczyński, Fundacja im. Janusza Kurtyki, Warszawa 2022; A. Suława, *Polska i jej partnerzy zagraniczni. Wczoraj, dziś i jutro. Raport z cyklu debat „Historia, prawda, teraźniejszość. Jak prowadzić stosunki międzynarodowe w kontekście przeszłości?” (2018–2021)*, Fundacja im. Janusza Kurtyki, Warszawa 2022, s. 27–32; *Przegląd Przeszłość/Przyszłość 2021*, red. D. Bębnowski, Fundacja im. Janusza Kurtyki, Warszawa 2021, *passim*; *Przegląd Przeszłość/Przyszłość 2022. Nowe idee dla historii*, red. D. Bębnowski, A. Goszczyński, Fundacja im. Janusza Kurtyki, Warszawa 2022, *passim*; *Przegląd Przeszłość/Przyszłość 2023. Algorytmy historii*, red. D. Bębnowski, A. Goszczyński, Fundacja im. Janusza Kurtyki, Warszawa 2023, *passim*; A. Goszczyński, *Rozpoznawalność polskich historyków dziejów najnowszych za granicą (w oparciu o cytowalność w bazie Google Scholar)*, Fundacja im. Janusza Kurtyki, Warszawa 2022, *passim*; A. Goszczyński, *Propaganda and Disinformation in the Russian Federation's Historical Policy Towards Poland and Ukraine (Based on Publications in Russian and Pro-Russian Internet Portals in 2023)*, The Janusz Kurtyka Foundation, Warsaw 2023.

Profil uczestnika

Grupą docelową projektu byli obywatele zainteresowani stykiem przeszłości i współczesnych stosunków międzynarodowych, zarówno uczestnicy Szkoły, jak i przedstawiciele podmiotów, do których kierowane były jej owoce. Ze względu na specjalistyczny charakter szkoły i zadania, wyłączone z zainteresowania tego projektu były dzieci i młodzież szkolna. Zaprosiliśmy jednak do udziału młodzież akademicką, a także dorosłych. Wszystkich uczestników podzielić można było na dwie grupy wyróżnione ze względu na ścieżkę pozyskania ich: (1) grupa wyłoniona w ramach rekrutacji w trybie otwartym; (2) grupa wyłoniona w ramach rekrutacji w trybie partnerskim.

W przypadku drugiej grupy byli to członkowie lub działacze podmiotów, które weszły w skład sieci *Form wzrostu*, dzięki czemu szkoła zyskała kapitał wiedzy i doświadczenia zgromadzonego przez osoby realnie działające w powiązanym obszarze. Co więcej, podmioty partnerskie, pomagały w kształtowaniu programu Szkoły, grona wykładowców (bazując na pierwotnych propozycjach Fundacji), pomagały w rekrutacji, czy w przełożeniu rezultatów projektu na rzeczywistość. Reprezentanci oddelegowani przez podmioty do Szkoły mieli za zadanie transfer pozyskanej wiedzy na łono macierzystych organizacji, co może poszerzyć zakres odbiorców projektu.

Tak rozumianymi partnerami Szkoły zostały następujące podmioty: Instytut Pamięci Narodowej, Muzeum Historii Polski, Instytut Europy Środkowej, Instytut Nowej Europy, Warsaw Institute, Instytut Praw Migrantów, Fundacja Ukraina, Casimir Pulaski Foundation.

Program Szkoły

Zajęcia odbywały się w formule hybrydowej: zdalnie lub w siedzibie Fundacji, w Warszawie. Kurs obejmował zajęcia merytoryczne prowadzone w formie wykładów, konwersatoriów oraz warsztatów. Wykłady jako klasyczna forma zajęć akademickich służyły przekazaniu rzetelnej wiedzy na wysokim poziomie merytorycznym. Zajęcia konwersatoryjne opierały się na pracy w małych grupach, co miało służyć wymianie myśli oraz konstruktywnej dyskusji. Studenci wykorzystywali materiały udostępnione przez wykładowców, przede wszystkim dzięki metodzie *close reading*. Celem warsztatów miała być indywidualna lub grupowa praca nad niewielkim zadaniem projektowym pod kierunkiem prowadzącego zajęcia. Na zakończenie cyklu zajęć w ramach kolejnych przedmiotów słuchacze pod kierunkiem prowadzącego przygotowywali analizę SWOT, oscylującą wokół problematyki danych zajęć, ukierunkowując ją na ogólną tematykę kursu. Tak wypracowane wnioski z każdego przedmiotu stanowiły punkt wyjścia dla opracowania *Strategii dla dyplomacji publicznej w obszarze polityki pamięci dla relacji polsko-ukraińskich*, która zwieńczyła cały kurs.

W ramach dwóch modułów pogrupowano przedmioty, które prowadzili wybitni eksperci z różnych ośrodków naukowych. Kurs objął 9 zjazdów, 40 zajęć i 120 godzin dydaktycznych.

Moduł I: Forma wiedzy, rozwiązywania problemów i tworzenia strategii

- Współczesna polityka historyczna Polski (wykład, konwersatorium), *prof. Marek Kornat*
- Polityka historyczna Ukrainy (wykład, konwersatorium), *dr Damian K. Markowski*
- Polityka historyczna współczesnej Rosji (wykład, konwersatorium), *prof. Witold Wasilewski*
- Trauma i pamięć w relacjach Polaków, Ukraińców i Rosjan (konwersatorium), *dr Małgorzata Wosińska*
- Problem ekshumacji w relacjach polsko-ukraińskich (wykład), *prof. Krzysztof Szwagrzyk*
- Reparacje powojenne. Doświadczenia Polski i Ukrainy (wykład, konwersatorium), *prof. Konrad Wnęk*
- Polityka zagraniczna Polski po 1989 r. (wykład, konwersatorium), *prof. Dariusz Jeziorny*
- Polityka zagraniczna Ukrainy po 1991 r. (wykład, konwersatorium), *prof. Marek Figura*
- Geopolityka w obszarze postsowieckim (wykład), *Grzegorz Kuczyński*
- System gospodarczy bloku wschodniego i ścieżki transformacji (wykład, konwersatorium), *dr Damian Bębnowski*

Moduł II: Forma umiejętności i komunikacji

- Rosyjska dezinformacja w obszarze relacji polsko-ukraińskich (konwersatorium, warsztaty), *dr Michał Sadłowski*
- Komunikacja kryzysowa w czasie wojny – doświadczenia Ukrainy i Polski po 2022 r. (wykład, konwersatorium, warsztaty), *Michał Bruszewski*
- Ochrona miejsc pamięci w warunkach pokoju i wojny (wykład, konwersatorium, warsztaty), *dr Dominika Uczkiewicz*
- Media i komunikowanie pamięci (konwersatorium, warsztaty), *prof. Krzysztof Malicki*
- Praktyka dyplomacji publicznej Polski (konwersatorium, warsztaty), *Hanna Radziejowska*
- Praktyka dyplomacji publicznej Ukrainy (konwersatorium, warsztaty), *dr Piotr Olechowski*
- Nowoczesne technologie w odkrywaniu historii (konwersatorium, warsztaty), *Magdalena Hajduk*
- Polityka pamięci jako *soft power*. Wyzwania dla Polski (konwersatorium, warsztaty), *dr Przemysław Łukasik*

PANEL II

- KOŚCIÓŁ A IMPERIUM TOTALUM: KATOLICYZM ŚWIATOWY I POLSKI WOBEC TOTALITARYZMÓW W XX W.

Zaproszeni eksperci pochylą się nad następującymi zagadnieniami:

- Polska na tle światowego katolicyzmu wobec komunizmu, faszyzmu i nazizmu do 1939 r.;
- walka Niemców i Sowieców z Kościołem w Polsce w okresie II wojny światowej;
- polityka Watykanu wobec okupowanej Polski;
- Kościół w Polsce a komuniści po 1945 r. – ewolucja polityki i postaw;
- polski katolicyzm wobec totalitaryzmów na tle wybranych krajów świata

Paneliści

Prof. Paweł Skibiński – profesor historii, wykładowca Wydziału Historii Uniwersytetu Warszawskiego. Były pracownik Wyższej Szkoły Biznesu – National Louis University z siedzibą w Nowym Sączu. Badacz najnowszej historii Polski i Hiszpanii, a także współczesnych dziejów Kościoła. Stażysta Uniwersytetu Nawarry w Pampelunie. Szef zespołu redakcyjnego wydania serii codziennych zapisków „Pro Memoria” Prymasa Stefana Wyszyńskiego, ekspert Centrum Myśli Jana Pawła II. Pełnił funkcje Zastępcy Dyrektora i Kierownika Działu Badawczego Muzeum Historii Polski, Dyrektora Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego oraz zastępcy dyrektora Instytutu Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego. Autor wielu publikacji m.in.: *Państwo generała Franco. Ustrój Hiszpanii w latach 1936–1967* (2004), *Człowiek o sercu bohaterskim... Ksiądz Jan Salamucha (1903–1944)* (2005), *Między ołtarzem a tronem. Państwo i Kościół w Hiszpanii w latach 1931–1953* (2013), *Żywot człowieka wiernego. Bł. Alvaro del Portillo (1914–1994)* (2014), *Polska 1918. Polityka i życie codzienne* (2018), *Odnowa tej ziemi. I Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski, czerwiec 1979* (2020), *Kościół wobec totalitaryzmów (1917–1989). Światowy katolicyzm i doświadczenie Polaków* (2022). Dwukrotny laureat Konkursu „Książka Historyczna Roku” o Nagrodę im. Oskara Haleckiego w kategorii książek naukowych (2022 i 2023).

Prof. Rafał Łatka – historyk i politolog. Pracownik Katedry Historii XIX i XX wieku Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, główny specjalista w Biurze Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej. Zajmuje się historią Kościoła katolickiego w XX w., komunizmem, postawami inteligencji wobec komunizmu, aparatem represji, polską myślą polityczną w XX w. Koordynator Centralnego Projektu Badawczego IPN: „Władze komunistyczne wobec Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce 1944–1989”. Redaktor serii wydawniczych: „Kościół katolicki w dokumentach”; „Biskupi w realiach komunistycznego państwa”; „Urząd do spraw Wyznań: struktury, działalność, ludzie”. Autor wielu publikacji, m.in.: *Polityka władz PRL wobec Kościoła katolickiego w województwie krakowskim w latach 1980–1989* (2016), *Komuniści i Kościół w Polsce „ludowej” w perspektywie centralnej i krakowskiej* (2016), *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989* (2019), *Biskupi w rzeczywistości politycznej Polski „ludowej”. Studia i szkice* (2020), *Prymas Stefan Wyszyński w realiach PRL* (2022). Członek redakcji czasopism naukowych: „Seaculum Christianum”, „Glaukopis”, „Komunizm: System-Ludzie-Dokumentacja”. Laureat Nagrody Książka Historyczna Roku im. Oskara Haleckiego (2019) oraz Nagrody Prezesa Rady Ministrów (2021).

Prof. Marek Kornat – historyk, pracownik Katedry Historii XIX i XX wieku Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Kierownik Zakładu Historii XX wieku oraz Pracowni Dziejów Dyplomacji i Systemów Totalitarnych Polskiej Akademii Nauk. Swoje badania naukowe koncentruje wokół zagadnień z zakresu historiografii systemów totalitarnych, sowietologii, stosunków międzynarodowych XIX i XX w., dziejów dyplomacji II Rzeczypospolitej oraz polskiej myśli politycznej XIX i XX w. Odbýwał staże naukowe (Centre National de la Recherche Scientifique w Paryżu, Harriman Institute na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku, Institut für Wissenschaften vom Menschen w Wiedniu, Europäische Institut w Moguncji). Stypendysta m.in.: Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej, Fundacji Lanckorońskich z Brzezia, Fundacji Kościuszkowskiej oraz British Academy. Autor wielu publikacji m.in.: *Polska 1939 roku wobec paktu Ribbentrop-Mołotow* (2002), *Polska szkoła sowietologiczna 1930–1939* (2003), *Polityka równowagi 1934–1939. Polska między Wschodem a Zachodem* (2007), *Polityka zagraniczna Polski 1938–1939. Cztery decyzje Józefa Becka* (2012), *Polen zwischen Hitler und Stalin. Studien zur polnischen Außenpolitik in der Zwischenkriegszeit* (2012), *Wacław Grzybowski. Ambasador w Moskwie (1936–1939). Biografia polityczna* (2016), *Józef Beck. Biografia* (2020, współautor: Mariusz Wołos), *Poland and the Origins of the Second World War: A Study in Diplomatic History (1938–1939)* (2021). Członek wielu organizacji i rad naukowych, w tym międzynarodowej korporacji naukowej Academia Europea w Londynie, Komisji Środkowoeuropejskiej Polskiej Akademii Umiejętności, czy Rady Naukowej Instytutu De Republica.

Uczestnik kilku grantów i projektów naukowych, laureat wielu nagród i wyróżnień, m.in.: Nagrody Klio II stopnia (2003), Nagrody im. Jerzego Giedroycia (2005), międzynarodowej Nagrody Wyszehradzkiej (2005), Nagrody Honorowej im. Henryka Wereszycskiego i Wacława Felczaka (2008). Odznaczony m.in. Srebrnym Medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis” (2018) oraz Srebrnym Medalem „Zasłużony dla Nauki Polskiej Sapientia et Veritas” (2023).

Moderator

Dr Damian Bębnowski – historyk i ekonomista. Pracownik Katedry Historii Ekonomii Uniwersytetu Łódzkiego. Były Wiceprezes ds. promocji Oddziału Łódzkiego Stowarzyszenia Studentów dla Rzeczypospolitej. Wiceprezes Zarządu Fundacji im. Janusza Kurtyki (w latach 2015–2018 również Sekretarz Zarządu). Główne zainteresowania naukowe: najnowsza historia Polski i świata (XIX–XXI w.), historia gospodarcza, ekonomia instytucjonalna, myśl polityczna i społeczno-ekonomiczna, teoria i metodologia nauk humanistycznych i społecznych. Stypendysta MNiSW, DAAD, Fundacji Kościuszkowskiej oraz laureat kilku stypendiów i nagród za osiągnięcia naukowe. Realizował granty (m.in. MNiSW, NIW–CRSO, Muzeum Historii Polski, MSZ) oraz staże naukowe (m.in. PROM NAWA, IDUB–UNIC). Prowadził badania w USA (Columbia, Harvard) i Niemczech (JLU Giessen, Humboldt, Regensburg, RUB Bochum). Wykładowca historii gospodarczej na Zhengzhou University w Chinach (2021/2022). Autor publikacji naukowych, w tym książki *The Importance of Constitutional Rules and Property Rights: The German Economy in 1990–2015* (2022), wyróżnionej przez Polskie Towarzystwo Historii Gospodarczej w Konkursie o Nagrodę im. Franciszka Bujaka (2024). Odznaczony Medalem „Pro Patria” (2023).

WYKAZ PROJEKTÓW FUNDACJI IM. JANUSZA KURTYKI

FUNDACJA IM.
JANUSZA KURTYKI

WWW.FUNDACJAKURTYKI.PL

JANUSZ KURTYKA

*Naród polski w czasie II wojny światowej stworzył Armię Krajową
i Polskie Państwo Podziemne, absolutny fenomen,
dzięki czemu powstał mocny fundament
naszej tożsamości narodowej.*

Janusz Kurtyka

FUNDACJA IM.
JANUSZA KURTYKI

WWW.FUNDACJAKURTYKI.PL

FUNDACJA IM. JANUSZA KURTYKI

*W Warszawie powinno powstać muzeum
50-letniej wojny Polaków. Przecież dla nas II wojna
światowa skończyła się dopiero w 1989 roku*

Janusz Kurtyka, 1 IV 2009

FUNDACJA IM.
JANUSZA KURTYKI

WWW.FUNDACJAKURTYKI.PL

NAGRODA IM. JANUSZA KURTYKI

*Polakom wciąż brak odwagi,
by prezentować na zewnątrz
swoją wizję historii.*

Janusz Kurtyka, 1 IV 2009

FUNDACJA IM.
JANUSZA KURTYKI

WWW.FUNDACJAKURTYKI.PL

BIBLIOTEKA IM. JANUSZA KURTYKI

*W Warszawie powinno powstać muzeum
50-letniej wojny Polaków. Przecież dla nas II wojna
światowa skończyła się dopiero w 1989 roku.*

Janusz Kurtyka, 1 IV 2009

HISTORIA
PRAWDA
TERAŻNIEJSZOŚĆ

FUNDACJA IM.
JANUSZA KURTYKI

WWW.FUNDACJAKURTYKI.PL

HISTORIA PRAWDA TERAŻNIEJSZOŚĆ

”

*W Warszawie powinno powstać muzeum
50-letniej wojny Polaków. Przecież dla nas II wojna
światowa skończyła się dopiero w 1989 r.*

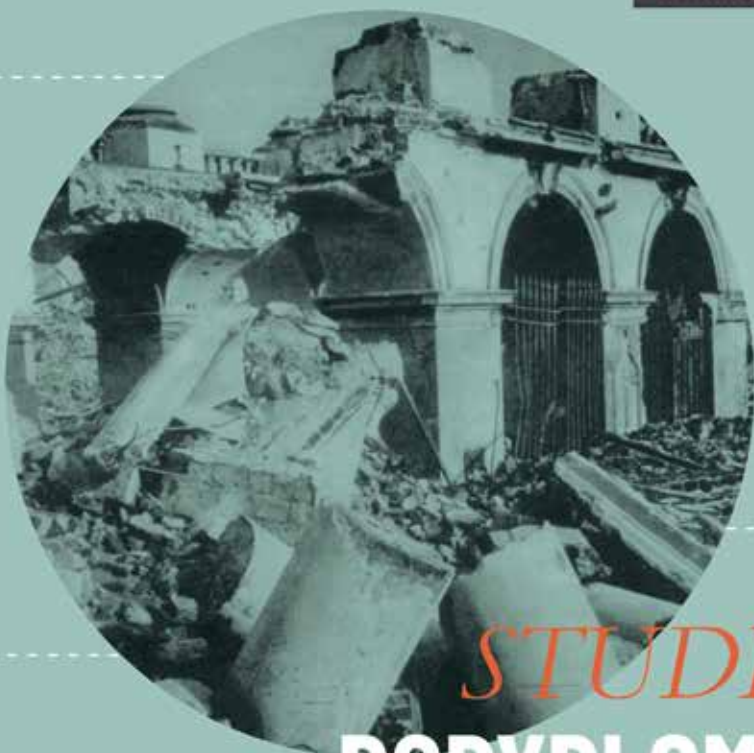
”

Janusz Kurtyka, 1 IV 2009

FUNDACJA IM.
JANUSZA KURTYKI

WWW.FUNDACJAKURTYKI.PL

STUDYUM PODYPLOMOWE

*Tradycję niepodległościową uważamy
za jeden z najważniejszych elementów
tożsamości naszego państwa.*

Janusz Kurtyka, 17 II 2010

ZIARNA
HISTORII

FUNDACJA IM.
JANUSZA KURTYKI

WWW.FUNDACJAKURTYKI.PL

ZIARNA HISTORII

”

*Powinniśmy budować w naszym narodzie
poczucie dumy z dziedzictwa historycznego*

”

Janusz Kurtyka

NOWY FORMAT
HISTORII

FUNDACJA IM.
JANUSZA KURTYKI

WWW.FUNDACJAKURTYKI.PL

NOWY FORMAT HISTORII

”

*Powinniśmy budować w naszym narodzie
poczucie dumy z dziedzictwa historycznego.*

”

Janusz Kurtyka

RAJD ŚLADAMI
BOHATERÓW

FUNDACJA IM.
JANUSZA KURTYKI

WWW.FUNDACJAKURTYKI.PL

RAJD ŚLADAMI BOHATERÓW

”

*Naród polski w czasie II wojny światowej stworzył Armię Krajową
i Polskie Państwo Podziemne, absolutny fenomen,
dzięki czemu powstał mocny fundament
naszej tożsamości narodowej.*

”

Janusz Kurtyka

Warszawa, październik 2024

Niniejsza publikacja towarzyszy gali wieńczącej doroczny Konkurs o Nagrodę im. Janusza Kurtyki, zorganizowanej 26 października 2024 r. w Pałacu Belwederskim w Warszawie, we współpracy z Kancelarią Prezydenta RP. Wydarzenie podsumowuje ten najważniejszy projekt Fundacji im. Janusza Kurtyki, spaja jej działalność oraz prezentuje aktywność na różnych polach. Spotkanie służy integrowaniu wokół Fundacji osób, grup społecznych, firm, stowarzyszeń i instytucji, dla których zaangażowanie patriotyczne jest oczywiste i zasadnicze. Ważnym elementem inkluzji są zaproszenia do współpracy kierowane do partnerów zagranicznych.

NAGRODA IM. JANUSZA KURTYKI

VIII EDYCJA 2024

GALA I PODSUMOWANIE PROJEKTU

Fundacja im. Janusza Kurtyki
02-521 Warszawa, ul. Rakowiecka 37
www.fundackjakurtyki.pl
e-mail: nauka@fundackjakurtyki.pl

ISBN 978-83-964064-8-4

© Copyright by Fundacja im. Janusza Kurtyki, Warszawa 2024

ISBN 978-83-964064-8-4

9 788396 406484

